

Magnalia Dei

Herman Bavinck

MAGNALIA DEI

Onderwijs in de christelijke religie
volgens gereformeerde belijdenis

Hertaald door Gerrit Veldman

Dr. Herman Bavinck

Magnalia Dei – Onderwijs in de christelijke religie volgens gereformeerde belijdenis

Hertaald door Gerrit Veldman

Oorpronkelijke titel: *Magnalia Dei – Onderwijzing in de Christelijke religie naar Gereformeerde belijdenis* (1907, 2^e druk 1931)

© 2023 Gerrit Veldman

www.gerritveldman.nl

© Uitgeverij Theofilus

www.theofilus.nl

ISBN 978 90 819347 5 6 (paperback)

NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

INHOUD

Verantwoording.....	11
Voorwoord.....	15
Voorwoord bij de tweede druk.....	18
1 Het hoogste goed.....	19
1.1 De mens is bestemd voor de eeuwigheid.....	19
1.2 Wetenschap, kunst en beschaving kunnen de mens niet bevredigen.....	21
1.3 De tegenstrijdige verlangens van de gevallen mens.....	24
2 De kennis van God.....	25
2.1 God kennen is het eeuwige leven.....	25
2.2 Het verschil tussen de kennis van God en alle andere kennis.....	27
3 Algemene openbaring.....	32
3.1 Kennis van God is alleen mogelijk als God zich zelf bekendmaakt.....	32
3.2 Openbaring is de bron van Godskennis.....	34
3.3 Algemene en bijzondere openbaring.....	37
3.4 Algemene openbaring in natuur en geschiedenis.....	38
3.5 Zes Godsbewijzen.....	40
3.6 Algemene openbaring in de mens.....	42
4 De waarde van de algemene openbaring.....	44
4.1 De algemene openbaring niet onderschatten of overschatten.....	44
4.2 De vermenging van toorn en genade.....	45
4.3 Eenheid en scheiding in de openbaring.....	46
4.4 Gods openbaring tot aan de zondvloed.....	47
4.5 Het natuurverbond met Noach.....	48
4.6 De veranderingen na de zondvloed.....	49
4.7 De spraakverwarring bij de torenbouw van Babel.....	50
4.8 De algemene openbaring aan de heidenen.....	52
4.9 De gemeenschappelijke basis voor alle culturen.....	53
4.10 Afgoderij.....	55
4.11 Zarathustra, Boeddha, Confucius en Mohammed.....	58
4.12 De waarde van de algemene openbaring.....	59

5 Bijzondere openbaring (De manier van openbaren)	61
5.1 De verhouding tussen algemene en bijzondere openbaring.....	61
5.2 God spreekt tot de mens.....	63
5.3 God spreekt met woorden.....	65
5.4 Objectieve openbaring buiten de mens.....	67
5.5 Wonderen in het Oude en Nieuwe Testament.....	69
5.6 Subjectieve openbaring in de mens.....	71
6 Bijzondere openbaring (De inhoud van de openbaring)	73
6.1 Een nieuw begin bij de aartsvaders.....	73
6.2 De genadebelofte is de kern.....	75
6.3 De wet doet de genadebelofte niet teniet.....	77
6.4 Wet en belofte volgens Paulus.....	78
6.5 Wet en belofte voor Israël.....	81
6.6 Het karakter van de wet.....	84
6.7 Het doel van de wet voor Israël.....	87
6.8 Isaëls ontrouw en Gods trouw tijdens de richters en de koningen.....	89
6.9 Israël na de ballingschap.....	91
6.10 Christus is Gods voltooide openbaring.....	92
7 De Heilige Schrift	94
7.1 Onderscheid en verband tussen Schrift en openbaring.....	94
7.2 Het getuigenis van de Schrift over zichzelf.....	95
7.3 De inspiratie van de Heilige Schrift.....	98
7.4 Het ontstaan van de Heilige Schrift.....	101
7.5 De profeten.....	103
7.6 De Psalmen.....	105
7.7 De wijsheidsliteratuur.....	107
7.8 Het Nieuwe Testament.....	108
7.9 Canon, handschriften, vertalingen en uitleg van de Heilige Schrift.....	111
8 Schrift en belijden	113
8.1 Schriftgezag en belijden.....	113
8.2 Oecumenische belijdenissen.....	116
8.3 De roomse kerk.....	118
8.4 De Reformatie.....	120
8.5 Kerkelijke verdeeldheid.....	122
9 Gods wezen	124
9.1 Twee manieren om de geloofsleer te behandelen.....	124
9.2 Twee motieven om te ontkennen dat God gekend kan worden.....	126
9.3 Gods verhevenheid boven ons en zijn verwantschap aan ons.....	128
9.4 Onmededeelbare en mededeelbare eigenschappen van God.....	130
9.5 Gods onmededeelbare eigenschappen.....	131
9.6 Het verband tussen onmededeelbare en mededeelbare eigenschappen.....	133
9.7 Gods mededeelbare eigenschappen.....	135
9.8 Gods wijsheid, goedheid en genade.....	136
9.9 Gods heiligheid en gerechtigheid.....	136

10 Gods drie-eenheid.....	138
10.1 God openbaart zich aan ons als de drie-enige God.....	138
10.2 Gods openbaring is de basis.....	140
10.3 De openbaring begint vooral met Gods eenheid.....	141
10.4 God scheidt en onderhoudt alles door zijn Woord en Geest.....	142
10.5 God verlost en redt door de Engel van het verbond en door zijn Geest.....	143
10.6 Het Oude Testament wijst vooruit naar de volle openbaring van de drie-eenheid.....	144
10.7 De verhouding tussen de Vader en de Zoon.....	145
10.8 De verhouding tussen de Heilige Geest en de Vader en de Zoon.....	148
10.9 Het ontstaan van de belijdenis over de drie-eenheid.....	150
10.10 De inhoud van de belijdenis over de drie-eenheid.....	152
11 Schepping en voorzienigheid.....	155
11.1 Alles is het werk van de levende God.....	155
11.2 De evolutieleer kan het ontstaan van de dingen niet verklaren.....	157
11.3 God is er altijd geweest, maar de schepping niet.....	159
11.4 De reden voor het scheppingswerk ligt alleen in God zelf.....	160
11.5 Hoe God de hemel en de aarde geschapen heeft.....	162
11.6 Schepping in zes dagen.....	164
11.7 Er is maar één wereld, die eindig en goed is.....	166
11.8 Het verband tussen schepping en voorzienigheid.....	169
11.9 Het onderscheid tussen schepping en voorzienigheid.....	171
11.10 De bemoediging en troost van Gods voorzienigheid.....	174
12 Oorsprong, wezen en bestemming van de mens.....	176
12.1 De mens als kroon op de schepping.....	176
12.2 De schepping van de mens.....	177
12.3 Het ontstaan van de mens volgens de evolutietheorie.....	182
12.4 Kritiek op de evolutietheorie.....	184
12.5 Het verband tussen oorsprong en wezen van de mens.....	188
12.6 Dieren en planten.....	191
12.7 Engelen.....	193
12.8 De mens als beeld van God.....	197
12.9 Beeld van God in engere en ruimere zin.....	198
12.10 Het beeld van God in ruimere zin.....	202
12.11 Het beeld van God in engere zin.....	204
12.12 Doel en bestemming van de mens.....	206
12.13 Het proefgebod en de staat van de onschuld.....	208
13 Zonde en dood.....	212
13.1 De zondeval.....	212
13.2 Het morele karakter van de zonde.....	215
13.3 De gevolgen van de zondeval.....	220
13.4 Alle mensen zijn zondaren.....	222
13.5 Het pelagianisme.....	224
13.6 Onze zondige natuur.....	226
13.7 Mensen vallen niet ieder afzonderlijk.....	229
13.8 Erfzonde en erfsmet.....	230
13.9 De gemeenschappelijke wortel van alle zonden.....	236

13.10	Verschillen in zonden.....	239
13.11	Verharding en de zonde tegen de Heilige Geest.....	241
13.12	Zonde verdient straf.....	243
13.13	De dood als straf op de zonde.....	245
14	Het genadeverbond.....	249
14.1	Mensen zoeken altijd naar verlossing.....	249
14.2	Het gemeenschappelijke van alle valse godsdiensten.....	251
14.3	De verlossing gaat van God uit.....	254
14.4	De troost van de uitverkiezing.....	257
14.5	Het verband tussen genadeverbond en verkiezing.....	259
14.6	Eén genadeverbond, verschillende bedelingen.....	262
14.7	Het organische karakter van het genadeverbond.....	264
14.8	De eis van het genadeverbond.....	266
15	De Middelaar van het verbond.....	268
15.1	Het unieke van Christus als Middelaar.....	268
15.2	Christus is de eeuwige Zoon van God.....	270
15.3	De verhouding tussen Christus en Israël.....	271
15.4	De messiaanse verwachtingen van Israël.....	274
15.5	De naam Gezalfde of Messias.....	277
15.6	De Messias in het Oude en het Nieuwe Testament.....	278
15.7	Dat Jezus de Christus is, is geen later verzinsel.....	284
15.8	Jezus getuigde zelf dat Hij de Messias was.....	286
15.9	Jezus als de Mensenzoon.....	289
15.10	Christus als de Zoon van God.....	291
16	De goddelijke en de menselijke natuur van Christus.....	294
16.1	Het getuigenis van Jezus en de apostelen.....	294
16.2	De mens Jezus en de verhoogde Christus.....	296
16.3	De namen Christus en Heer.....	298
16.4	Jezus is God.....	301
16.5	De verhouding tussen de beide naturen van Christus.....	305
16.6	De belijdenis geeft de beste omschrijving van het mysterie.....	307
16.7	Christus was en bleef God, maar werd ook mens.....	309
16.8	Christus had goddelijke en menselijke eigenschappen.....	312
17	Het werk van Christus in zijn vernedering.....	315
17.1	Niet Christus' menswording verzoent, maar zijn lijden en sterven.....	315
17.2	Christus als profeet, priester en koning.....	317
17.3	Christus' ontvangst, geboorte, jeugd, doop en verzoeking.....	320
17.4	Christus als profeet.....	325
17.5	Christus als priester.....	327
17.6	Christus als koning.....	330
17.7	Christus' dood.....	332
17.8	Offers in het Oude Testament.....	334
17.9	Christus' offer.....	336

18 Het werk van Christus in zijn verhoging.....	341
18.1 Twee woorden voor verzoening.....	341
18.2 Voor heel de wereld, maar niet voor alle mensen.....	343
18.3 De noodzaak van Christus' verhoging.....	346
18.4 Christus' neerdaling in de hel.....	348
18.5 Christus' opstanding.....	351
18.6 Christus' hemelvaart.....	356
18.7 Christus als profeet.....	358
18.8 Christus als priester.....	361
18.9 Christus als koning.....	365
19 De gave van de Heilige Geest.....	369
19.1 De Geest van de Vader en van Christus.....	369
19.2 De uitstorting van de Heilige Geest.....	371
19.3 Het taalwonder.....	373
19.4 De gaven van de Geest.....	375
19.5 De Geest brengt eenheid in de gemeente.....	378
19.6 Door de Geest krijgen we deel aan Christus en zijn weldaden.....	380
19.7 Drie groepen weldaden.....	383
20 De roeping.....	386
20.1 Het verband tussen Woord en Geest.....	386
20.2 God spreekt tot alle mensen.....	389
20.3 Wet en evangelie.....	391
20.4 Algemene en bijzondere roeping.....	393
20.5 Uiterlijke en innerlijke roeping.....	395
20.6 De uiterlijke roeping.....	397
20.7 De uiterlijke roeping is onvoldoende.....	399
20.8 De innerlijke roeping.....	401
20.9 Wedergeboorte.....	404
20.10 Geloof.....	409
20.11 Bekering.....	414
21 De rechtvaardiging.....	419
21.1 Gods gerechtigheid.....	419
21.2 Rechtvaardige mensen in het Oude Testament.....	421
21.3 De basis voor gerechtigheid in het Oude Testament.....	423
21.4 Gerechtigheid in het Nieuwe Testament.....	427
21.5 Gerechtigheid uit de wet en door het geloof.....	428
21.6 Christus' gerechtigheid wordt ons toegerekend.....	431
21.7 God handhaaft ook in het evangelie zijn recht.....	434
21.8 Het juridische karakter van de rechtvaardiging.....	436
21.9 Vergeving van zonden en eeuwig leven.....	440
21.10 De christelijke vrijheid.....	444
22 De heiliging.....	447
22.1 Wat heiligheid is.....	447
22.2 De heiligheid van Christus.....	449
22.3 Onze heiliging is Gods werk.....	451

22.4 Onze heiliging is ook ons werk.....	454
22.5 We worden geheiligd door het geloof.....	456
22.6 Hoe het geloof heiligt.....	459
22.7 De Tien Geboden.....	462
22.8 De heiliging als groeiproces.....	466
22.9 Oude en nieuwe mens.....	469
22.10 Geen volmaaktheid in dit leven.....	471
22.11 De volharding van de heiligen.....	478
22.12 Geloofszekerheid.....	481
23 De gemeente van Christus.....	487
23.1 Gelovigen worden opnieuw geboren in een gemeenschap.....	487
23.2 Het woord gemeente.....	490
23.3 De eenheid van de gemeente.....	494
23.4 De heiligheid van de gemeente.....	497
23.5 De algemeenheid van de gemeente.....	498
23.6 De organisatie van de gemeente.....	501
23.7 Apostelen, profeten, evangelisten, diakenen en ouderlingen.....	505
23.8 Ambten na de tijd van de apostelen.....	508
24 Diensten en ambten.....	512
24.1 Christenen moeten dienen.....	512
24.2 Christus gebruikt de gemeente als instrument.....	516
24.3 Het Woord is het enige kenmerk van de kerk.....	519
24.4 De prediking van het Woord.....	521
24.5 De bediening van de sacramenten.....	524
24.6 De doop.....	526
24.7 Het avondmaal.....	528
24.8 De sleutelmacht en de tucht.....	530
24.9 De dienst van de barmhartigheid.....	533
24.10 Kerk en wereld.....	537
25 Het eeuwige leven.....	539
25.1 Het leven na dit leven houdt alle mensen bezig.....	539
25.2 De toekomstverwachting van Israël.....	542
25.3 De verwachting van Christus' wederkomst.....	547
25.4 Gelovigen gaan na hun sterven naar de hemel.....	550
25.5 De wederkomst van Christus.....	552
25.6 De opstanding van de doden en het laatste oordeel.....	556
25.7 De nieuwe wereld.....	559
Registers.....	562
Algemeen.....	562
Schriftbewijzen.....	565
Verwijzingen naar apocriefen.....	591
Verwijzingen naar de belijdenis.....	591

VERANTWOORDING

In de Engelstalige gereformeerde wereld is hij in de afgelopen decennia hoe langer hoe populairder geworden. Daar wordt hij gezien als een belangrijk theoloog die ons nog veel te zeggen heeft over hoe wij in onze moderne tijd gereformeerd kunnen en moeten zijn.

In Nederland ligt het een beetje anders. Zeker, Herman Bavinck (1854-1921) heeft ook in ons land een goede naam. Maar wie leest hem nog? We kijken tegen hem op als de man van die vier dikke banden *Gereformeerde Dogmatiek*. Maar wie is in staat die ontzagwekkende proeve van geleerdheid, in Nederlands van ruim honderd jaar geleden en met soms lange citaten in andere talen, tot zich te nemen?

Ja, dan hebben de Engelstaligen het gemakkelijker. Zij lezen Bavinck in modern Engels. Niet alleen zijn *Reformed Dogmatics*. Veel meer van zijn werken zijn de laatste jaren in het Engels vertaald. Met als gevolg dat Bavinck voor Engelstaligen beter beschikbaar en een stuk toegankelijker is dan voor ons, zijn landgenoten.

Dat is jammer. En het leek me goed daar iets aan te doen. En dan het liefst zo dat niet alleen theologen, maar vooral het gewone kerkvolk er iets aan heeft. Daarom leek het me niet zo zinvol om de *Gereformeerde Dogmatiek* te hertalen. Ook in modern Nederlands zou het voor de meeste mensen nog steeds geen erg toegankelijk werk zijn. Bavinck schreef het immers voor theologen. Maar hij schreef niet altijd voor theologen. Hij heeft nog een andere dogmatiek nagelaten, die een heel stuk dunner is en al doet de Latijnse titel anders vermoeden, dit boek is wel bedoeld voor het gewone kerkvolk: de *Magnalia Dei*. Het verscheen in 1907 bij uitgeverij J.C. van Schenk Brill in Doesburg en ook uit de vorm waarin dat gebeurde, bleek dat het boek specifiek bedoeld was voor het gewone kerkvolk. Omdat in die tijd de aanschaf van een heel boek voor veel mensen een wel erg grote uitgave was, verscheen het werk in 27 afleveringen van elk f 0,25. Zo konden arbeidersgezinnen ervoor sparen. In 1931 verscheen bij uitgeverij J.H. Kok in Kampen een herdruk in één band.

De ondertitel – *Onderwijzing in de Christelijke religie naar Gereformeerde belijdenis* – plaatst het boek in een lange gereformeerde traditie. Dat zit hem niet alleen in de verwijzing naar de gereformeerde belijdenis. De woorden *Onderwijzing in de Christelijke religie* zijn een letterlijke vertaling van de titel van een andere gerefor-

meerde dogmatiek, die oorspronkelijk ook bedoeld was voor het gewone kerkvolk: de *Institutie* van Calvijn. De titel daarvan luidde in het Latijn immers voluit: *Institutio Christianæ Religionis*. Ook dat werd vroeger vertaald als: *Onderwijzing in de Christelijke religie*.

Het onderwijzen van het gereformeerde kerkvolk in de leer van de Bijbel, daar ging het Calvijn om en daar ging het Bavinck om. De *Magnalia Dei* is dan ook veel meer dan een uitgebreide samenvatting van zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. Zoals hij zelf in zijn voorwoord schrijft, is dit boek bedoeld om de gewone gelovige te helpen het geloof in God te zien als een bron van vreugde en geestdrift. Hij wil de lezer helpen om in het gewone leven van elke dag Gods grote werken – de *Magnalia Dei* dus – te bewonderen, te aanbidden en te verkondigen.

Daarbij gaat Bavinck in op actuele vragen. Bij de tijd blijven was voor Bavinck belangrijk. Niet voor niets bestempelt hij in zijn voorwoord eerdere overzichten van de geloofsleer als verouderd en daarom onbruikbaar. Niet meer tot nieuw leven te brengen, noemt hij ze. Dat werpt natuurlijk de vraag op wat hij er dan van gevonden zou hebben dat ik hier een poging doe om zijn werk wel tot nieuw leven te brengen. Maar ik denk dat je hierbij onderscheid mag maken tussen vorm en inhoud. De vorm, de taal, van Bavinck is inmiddels verouderd. Maar zijn inhoud nog niet. Dat Bavinck nu zo populair is juist bij moderne gereformeerden overal ter wereld, bewijst het.

Juist doordat Bavinck zo modern wilde zijn en meer dan veel anderen inging op de vragen die in zijn tijd opkwamen, is hij nu nog steeds actueel. Hij plaatst de gereformeerde leer nadrukkelijk tegenover de opkomende evolutieleer, die God buiten de werkelijkheid plaatst, alles toeschrijft aan toeval, en waarheid en moraal relatief maakt. Nu wij ruim een eeuw verder zijn, zien we meer van waar dat alles toe leidt. Maar we worden er ook gemakkelijker in meegezogen. En dan kan een scherpe vooruitziende blik van honderdvijftien jaar terug ons goed helpen om onze eigen tijd van een afstandje te bezien en zo scherper en helderder te krijgen wat waarheid en wat leugen is. En daarom denk ik dat een hertaling van dit boek van Bavinck even zinvol kan zijn als het schrijven van een nieuw, eigentijds overzicht van de gereformeerde leer.

Hoe ben ik daarbij te werk gegaan? Hertalen lijkt veel op vertalen. In beide gevallen moet je een brug slaan tussen tekst en lezer door de tekst zodanig aan te passen dat het voor de lezer mogelijk of gemakkelijker wordt om die te begrijpen. Verschil in taal, tijd en cultuur schept namelijk afstand of zelfs een kloof tussen de oorspronkelijke tekst en de lezer. Bij een tekst in een andere taal is dat heel duidelijk en ligt het ook voor de hand wat je daaraan moet doen: elke zin, elk woord moet overgezet worden vanuit de brontaal in de doeltaal. Er is als het ware een scherpe grenslijn die overgestoken moet worden. Bij hertalen ligt dat anders. Er is wel afstand, maar geen duidelijke grens. De overgang is geleidelijk. Niet elk woord, niet

elke zinswending hoeft veranderd te worden. Liever niet zelfs. Want wat ik graag de paradox van het vertalen noem, speelt bij hertalen nog sterker dan bij vertalen: hoe dichter je een tekst bij de lezer brengt, hoe verder de lezer verwijderd blijft van het origineel. Immers, de lezer hoeft dan zelf minder inspanning te leveren om de tekst te begrijpen. Hij hoeft zelf dus minder afstand te overbruggen. Maar de keerzijde daarvan is dat de tekst die hij onder ogen krijgt meer afwijkt van het origineel. Hoe sterker de brontekst bewerkt is, hoe meer je als lezer te maken hebt met een interpretatie van de hertaler in plaats van met de originele gedachten van de auteur. Veel meer dan vertalen is hertalen daarom zoeken naar de juiste balans, naar de juiste positie tussen lezer en brontekst.

Hertalen kun je daarom ook vergelijken met het restaureren van bijvoorbeeld een schilderij. Voorzichtig krab je er laagje voor laagje af aan vuil en vergeeld vernis, om vervolgens waar nodig nieuwe laagjes verf en nieuw vernis aan te brengen. Zo gaat het schilderij weer stralen en ziet het er weer uit als nieuw. Maar in hoe verre is het gerestaureerde schilderij dan nog het originele schilderij?

Bij hertalen werk ik ook in laagjes: ik moderniseer de spelling, ik verwijder naamvallen, ik vervang verouderde woorden en uitdrukkingen en ik pas de woordvolgorde en de zinsbouw aan. Daarbij zijn de laatste twee het lastigst. Ik verwijder niet alleen woorden die wij niet meer gebruiken en waarvan velen wellicht de betekenis niet meer kennen, of die in onze tijd een andere betekenis hebben gekregen. Ik verwijder ook woorden die wij nog wel kennen en gebruiken, maar die we nu als ouderwets en daardoor als deftig en afstandelijk ervaren. Zou ik zulke woorden laten staan, dan zou de tekst heel anders overkomen dan oorspronkelijk de bedoeling was. Hetzelfde geldt voor de zinsbouw. Wij zijn gewend aan kortere zinnen, waarbij we woorden vaak in een andere volgorde zetten dan men honderd jaar geleden deed. Ook op dat punt moet er dus afstand overbrugd worden. Maar woordkeus en zinsbouw hebben ook alles te maken met de betekenis. Door een ander woord te kiezen kun je de tekst zomaar net iets anders laten zeggen. En door een zin anders op te bouwen kan soms ook zomaar de klemtoon en daarmee de focus van de zin verschuiven. Ook dat heeft gevolgen voor de betekenis.

Om te voorkomen dat ik Bavinck zou laten buikspreken heb ik daarom terughoudend willen zijn. Het blijft een boek uit 1907. In onze tijd spreken we bijvoorbeeld meer over Jezus als onze Redder die ons redt en minder over Hem als onze Zaligmaker die ons zalig maakt. Mijn vingers jeuken dan om dat aan te passen, maar ik heb het niet gedaan. Zo heb ik ook het woord gerechtigheid laten staan waar ik zelf liever het woord rechtvaardigheid zou gebruiken. Wel heb ik van de discipelen leerlingen gemaakt en heb ik Heere gewijzigd in Heer. Ook heb ik (over het algemeen) zedelijk veranderd in moreel, stof in materie, ceremonie in ritueel, verborgenheden in mysteries, wijsbegeerte in filosofie, werkzaam en lijdelijk in actief en passief, onderwerpeijk en voorwerpeijk in subjectief en objectief en zo

zou ik nog vele voorbeelden kunnen geven. Maar dit lijkt me wel voldoende om een indruk te krijgen van hoe ik het heb aangepakt.

Wat betreft de Bijbelcitaten: Bavinck gebruikte natuurlijk de Statenvertaling, maar citeerde zelden letterlijk. Ik heb voor het hertalen van de Bijbelcitaten gewoon dezelfde principes gebruikt als voor de rest van de tekst. Daarbij heb ik me zo nu en dan wel laten inspireren door andere vertalingen, maar ik heb die dus niet letterlijk gevolgd. De verwijzingen heb ik in een opvallend lettertype gezet, zodat ze gemakkelijk te vinden zijn. Bij de gedrukte versie heb ik achterin een index toegevoegd met namen en met alle tekstverwijzingen. Het originele register met onderwerpen en begrippen heb ik weggelaten. In plaats daarvan heb ik voorin een uitgebreide inhoudsopgave toegevoegd met niet alleen de hoofdstuktitels, maar ook titels voor alle paragrafen. Oorspronkelijk bevatte het boek wel paragrafen, maar zonder titels. Die titels heb ik dus zelf toegevoegd, net als de nummering. Hier en daar heb ik een langere paragraaf gesplitst in twee of meer paragrafen.

Al met al is dit voor mij weer een klus geweest waar ik met plezier aan gewerkt heb en ook zelf weer veel van heb geleerd. Ik hoop en bid dat het ook vele anderen mag helpen om blijmoedig en geestdriftig de grote werken van God te verkondigen.

Gerrit Veldman

IJsselmuiden, december 2022

VOORWOORD

Onder de titel *Magnalia Dei*, de grote werken van God, wil ik graag in een boekwerk van bescheiden omvang een eenvoudige uitleg geven van het christelijk geloof zoals het door de gereformeerde kerken van alle landen en tijden beleden is.

De naam is ontleend aan Handelingen 2:11. Daar wordt verteld dat de leerlingen van Jezus, zodra de Heilige Geest op hen was uitgestort, in voor allen verstaanbare talen de grote werken van God begonnen te verkondigen. Bij deze grote werken van God moeten we niet, zoals elders soms wel, denken aan één bepaald feit, zoals bijvoorbeeld de opstanding van Christus, maar aan heel de huishouding van het heil, die God door Christus tot stand gebracht had. En de Heilige Geest werd juist uitgestort opdat de gemeente deze werken van God zou leren kennen, erin zou roemen en God ervoor zou danken en prijzen.

Er ligt de gedachte in dat de christelijke religie niet alleen uit woorden, uit een leer, bestaat, maar dat ze in woord en feit een werk van God is, dat in het verleden tot stand is gebracht, in het heden wordt uitgewerkt en pas in de toekomst voltooid wordt. De inhoud van het christelijk geloof is geen wetenschappelijke theorie, geen filosofische formule om de wereld te verklaren, maar een erkenning en belijdenis van grote werken van God, die door de eeuwen heen gedaan worden, de hele wereld omvatten en pas hun voltooiing bereiken in de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, waarin gerechtigheid woont.

Dit wordt niet meer algemeen en voldoende beseft. De kennis van de waarheid die in overeenstemming is met de vroomheid gaat gestaag achteruit. De belangstelling voor de mysteries van Gods koninkrijk vermindert met de dag, niet alleen buiten, maar ook binnen de christelijke kringen. En gaandeweg neemt het aantal af van hen die met hun hele hart en ziel uit de waarheid leven en zich er dag aan dag mee voeden. Wie de waarheid nog aannemen, zien er vaak slechts een stel leringen in die wel geloof verdienen, maar buiten het leven staan en met het heden weinig of niets van doen hebben.

Voor deze treurige toestand bestaan verschillende oorzaken.

Aan allen die zich voorbereiden op of werkzaam zijn in een of ander beroep worden tegenwoordig zulke zware eisen gesteld dat er voor andere arbeid geen zin

of tijd overblijft. Het leven is naar alle kanten zo rijk en zo breed geworden, dat een overzicht ervan slechts met grote inspanning te verkrijgen is. Politieke, sociale en filantropische belangen vergen met de dag meer van onze tijd en onze kracht. Het lezen van dag- en weekbladen, van tijdschriften en brochures verslindt onze vrije ogenblikken. Voor het onderzoek van de Heilige Schrift en voor de studie van oude theologische werken ontbreekt de zin en de gelegenheid.

Trouwens, die oude werken zijn ook niet meer van onze tijd. Het verschil in taal en stijl, van gedachtegang en manier van spreken maakt ze vreemd voor ons. De vraagstukken die men vroeger als de belangrijkste beschouwde, hebben voor ons geheel of grotendeels hun betekenis verloren. Andere belangen, die door hen niet genoemd worden, dringen zich nu op de voorgrond. Vijanden die door hen bestreden werden, bestaan niet meer, zijn door andere vervangen of treden in elk geval in een heel andere wapenrusting tegen ons op.

Wij zijn kinderen van een nieuwe tijd en leven in een andere eeuw. En het is ver-geefse moeite de oude vormen te willen handhaven en bij het oude te willen vol-harden, alleen omdat het oud is.

Maar het zou niet alleen nutteloos zijn, het zou ook in tegenspraak zijn met onze eigen belijdenis. Juist omdat het christelijk geloof de erkenning is van een werk van God, dat begonnen is aan het begin van de tijden en ook in deze eeuw wordt voortgezet, is het wezen ervan wel vrucht van de tijden, maar is de vorm er-van van deze tijd. Hoeveel goeds Frankens *Kern der christelijke leer*, Marcks *Merg der christelijke godgeleerdheid* en Brakels *Redelijke Godsdienst* in vroeger dagen ook hebben uitgewerkt, ze zijn nu niet meer tot nieuw leven te brengen, ze spreken de jongere generatie niet meer aan en wekken onwillekeurig de gedachte dat het christendom niet meer bij deze eeuw past. Daarom is er dringend behoefte aan een werk dat deze arbeid van de vaders kan vervangen en de oude waarheid presen-teert in een vorm die beantwoordt aan de eisen van deze tijd.

Nu is er ook in deze richting al veel en al veel goeds tot stand gebracht. Sinds de gereformeerde religie en theologie in de vorige eeuw tot herleving en nieuwe bloei gekomen zijn, heeft het niet ontbroken aan pogingen om de oude belijdenis aan te passen aan het moderne bewustzijn. Wat met name dr. Abraham Kuyper door zijn vele werken daaraan heeft bijgedragen, in het bijzonder ook door zijn rijke cate-chismusverklaring, valt haast niet te overschatten. Maar toch ontbreekt er nog al-tijd een werk dat de inhoud van het christelijk geloof volgens de gewone orde voor de brede kringen van het volk verklaart en dat door een bescheiden omvang en prijs binnen hun bereik blijft.

Het onderwijs in de christelijke godsdienst dat in dit boekwerk aan de gemeente wordt aangeboden, probeert in deze leemte te voorzien. De poging zal zeker niet het ideaal bereiken dat de schrijver van dit hand- een leesboek over de *gerefor-meerde geloofsleer* voor de geest staat. Maar besef van zwakheid mag niet leiden tot

moedeloosheid en werkeloosheid, maar moet juist prikkelen tot inspanning van alle kracht en dringen tot vertrouwen op de hulp van Hem die in zwakheid zijn kracht volbrengt.

Als lezer van dit werk stel ik me niet de mannen van studie voor, die zichzelf op de hoogte kunnen stellen van de rijke en diepe gedachten van de Schrift die in de gereformeerde theologie geformuleerd zijn. Nee, bij de samenstelling van dit werk heb ik me de gewone leden van de gemeente voor ogen gesteld, die zich door middel van de catechisatie voorbereiden op de toelating tot het avondmaal of ook daarna in de kennis van de waarheid geïnteresseerd blijven. En onder hen heb ik weer bij voorkeur gedacht aan al die jonge mannen en vrouwen die vaak al op vrij jeugdige leeftijd in werkplaats of fabriek, in winkel of kantoor, in scholen van meer uitgebreid of middelbaar of gymasiaal onderwijs opgeleid worden voor hun toekomstig beroep en daar geregeld kennismaken met de veelvuldige bestrijdingen waaraan de christelijke religie in de tegenwoordige tijd is blootgesteld.

Onder hen zijn er velen die nog wel graag willen geloven, maar wie het door de omgeving waarin ze verkeren en door de bedenkingen en tegenwerpingen die ze horen zo uiterst moeilijk wordt gemaakt. In elk geval, hun belijdenis mist blijmoedigheid en geestdrift. En toch, zover moet het weer komen en zal het ook weer komen als de waarheid juist begrepen wordt. Als de werken van God in hun eigen licht worden beschouwd, dwingen ze ons vanzelf tot bewondering en aanbidding. Dan zien we dat het christelijk geloof niet alleen veel kan aanvoeren dat ervoor pleit, maar dat het ook kan pronken met een innerlijke schoonheid en dat het zich bij de gewetens van de mensen aanbeveelt door zijn innerlijke waarheid en heerlijkheid. Dan danken we God, niet dat we *moeten*, maar dat we *mogen* geloven. Dan beseffen we enigszins wat we voor ons denken en leven aan ons geloof hebben. En elk in onze eigen taal beginnen we dan weer de grote werken van God te verkondigen.

H. Bavinck

Amsterdam, mei 1907

VOORWOORD BIJ DE TWEEDE DRUK

In de nalatenschap van mijn hooggeschatte, overleden broer zijn, zoals wel aan te nemen was, veel geschriften gevonden. Van al deze geschriften heeft hij uitdrukkelijk gezegd dat ze na zijn dood niet uitgegeven mochten worden.

Ook al eerbiedigen we zijn wil, toch mag er een uitzondering worden gemaakt voor een geschreven kopie die gevonden is in een envelop met het bijschrift: 'bestemd voor een eventuele herdruk van *Magnalia*.'

Ieder die de *Magnalia Dei* gelezen heeft, zal het als een leemte gevoeld hebben dat de leer over de genademiddelen, over Woord en sacramenten en over de ambten in de kerk, daarin zo kort werd afgedaan, soms slechts met enkele zinnen.

De gevonden kopie bewijst dat mijn broer dit ook zelf wel geweten heeft, maar dat hij bij de eerste uitgave dit stuk heeft ingekort om te voorkomen dat de omvang van de *Magnalia* veel groter zou worden dan bij de opzet was vastgesteld.

Intussen bleef het toch zijn bedoeling om bij een eventuele tweede druk van dit werk deze onvolledigheid aan te vullen.

Vandaar de gevonden kopie, die de titel draagt: *Diensten en ambten*.

Deze kopie wordt nu dus voor het eerst gedrukt en uitgegeven en als iets nieuws, als een nieuw hoofdstuk dat in de oude druk niet voorkomt, in dit werk ingelast. Het is nu een geheel nieuw hoofdstuk rijker geworden. Op hoofdstuk 23 *De gemeente van Christus* volgt nu als hoofdstuk 24 *Diensten en ambten* en daarna als hoofdstuk 25 *Het eeuwige leven*, terwijl in de eerste uitgave op hoofdstuk 23 *De gemeente van Christus* meteen als hoofdstuk 24 *Het eeuwige leven* volgde.

Ongetwijfeld wint dit werk van mijn broer, waarmee hij de gemeente heeft willen dienen (zie zijn voorwoord), aan waarde, al is verder al het oude ongewijzigd gebleven. Een leemte, een onvolledigheid die bestond, is nu weggenomen.

Laat het dan ook zoveel lezers mogen vinden en meer en meer onder Gods zegen beantwoorden aan het doel waartoe hij het eens uitgaf.

C.B. Bavinck

Rotterdam, oktober 1930

HET HOOGSTE GOED

1.1

De mens is bestemd voor de eeuwigheid

Het hoogste goed van de mens is God en God alleen.

In ruime zin genomen kunnen we zeggen dat God het hoogste goed voor alle schepselen is. Want God is de Schepper en Onderhouder van alle dingen, de oorsprong van alle zijn en leven, de overvloedige fontein van alle goederen. Alle schepselen danken hun bestaan van ogenblik tot ogenblik alleen aan Hem, die het enige, eeuwige en alomtegenwoordige wezen is.

Maar het begrip het hoogste goed sluit gewoonlijk de gedachte in dat het van de kant van de schepselen ook als het hoogste goed gekend en genoten wordt. En dat is bij de levenloze en redeloze schepselen natuurlijk niet het geval. Soms hebben ze alleen een bestaan, zonder te delen in het leven. Zo is het met de levenloze schepselen. Of ze hebben wel een leven, maar dan een leven dat van alle licht verstoken is. Zo is het met de planten. Of ze hebben bij het leven en het bestaan ook een bewustzijn ontvangen, maar dan een bewustzijn dat alleen besef heeft van de zichtbare en zinnelijk waarneembare dingen om hen heen. Zo is het met de dieren. Ze weten dan van aardse, maar niet van hemelse dingen. Ze kennen het werkelijke, het aangename en het nuttige, maar ze hebben geen besef van het ware, het goede en het mooie. Ze hebben een zinnelijk bewustzijn en een zinnelijk begeren, maar daarom hebben ze ook aan het zinnelijke genoeg en dringen niet door tot het geestelijke.

Heel anders is het gesteld met de mens. De mens is in het begin geschapen volgens Gods beeld en gelijkenis en kan deze goddelijke oorsprong en goddelijke verwantschap nooit uitwissen en tenietdoen. Weliswaar heeft hij de heerlijke eigenschappen van kennis, gerechtigheid en heiligheid die in dit beeld lagen opgesloten door de zonde verloren. Maar toch zijn er in hem nog enkele 'kleine overblijfselen' aanwezig van de gaven die hem geschonken zijn. Die zijn niet alleen voldoende om hem elke verontschuldiging te ontnemen. Ze getuigen ook van zijn vroegere groot-

heid en herinneren hem voortdurend aan zijn goddelijke roeping en hemelse bestemming.

In al het denken en arbeiden, in het hele leven en sterven van de mens blijkt dat hij aan de aarde, dat hij aan de hele wereld nog niet genoeg heeft. Hij is burger van een zinnelijke orde van zaken, maar daaruit heft hij zich ook op tot een bovenzinnelijke orde. Met de voeten is hij op de aarde geplant, maar hij heft het hoofd omhoog en richt de blik naar de hemel. Hij draagt kennis van dingen die zichtbaar en tijdelijk zijn, maar hij heeft ook besef van dingen die onzichtbaar en eeuwig zijn. Zijn begeren gaat uit naar aardse, zinnelijke en vergankelijke goederen, maar ook naar hemelse, geestelijke en overgankelijke goederen.

Met de dieren heeft de mens de zintuiglijke waarneming en het zinnelijke bewustzijn gemeen. Maar daarboven werd hij ook nog toegerust met een verstand en een rede. Die stellen hem in staat te denken en zich uit de wereld van de zinnelijke voorstellingen op te heffen naar de wereld van de immateriële begrippen en naar het rijk van de onvergankelijke ideeën. Het denken en kennen van de mens is weliswaar gebonden aan de hersens. Maar toch is het denken en kennen zelf in wezen een volledig geestelijke activiteit, die hoog uitgaat boven de dingen die hij met zijn oog ziet en met zijn hand tast. Door dat denken komt hij in relatie met een wereld die hij niet zien en tasten kan, maar die toch evengoed bestaat als de aardse fysieke werkelijkheid en die meer echte werkelijkheid bezit. Wat hij zoekt, is geen tastbare werkelijkheid, maar een geestelijke werkelijkheid, een waarheid die één, die eeuwig, die onvergankelijk is. Zijn verstand vindt alleen rust in zo'n absoluut goddelijke waarheid.

Zo heeft de mens met het dier ook het zinnelijk begeren gemeen. Daarom heeft hij behoefte aan eten en drinken, aan licht en lucht, aan arbeid en rust, en is hij voor zijn lichamelijk bestaan van de hele aarde afhankelijk. Maar boven dit begeren ontving hij een wil, die door rede en geweten geleid wordt en zich uitstrekt naar andere en hogere goederen. Het aangename en het nuttige zijn op hun plaats en op hun tijd weliswaar van waarde, maar ze stellen hem niet tevreden. Hij zoekt een goed dat niet goed wordt door de omstandigheden, maar dat goed is in en door en om zichzelf, een onveranderlijk, geestelijk, eeuwig goed. En zijn wil vindt opnieuw alleen rust in zo'n hoogste, absoluut goddelijke goedheid.

Volgens de voorstelling van de Heilige Schrift zijn beide, verstand en wil, in het hart van de mens geworteld. Over dat hart zegt de Spreukendichter dat het vóór alle dingen bewaard moet worden, omdat daaruit de uitingen van het leven zijn. **Spr. 4:23** In natuurlijke zin is het hart het uitgangspunt en de stuwkracht van de bloedsomloop en daarmee het hoofdorgaan van het lichamelijk leven. Zo is het ook geestelijk en moreel de bron van het hogere leven in de mens, de zetel van ons zelfbewustzijn, van onze verhouding tot God, van de gebondenheid aan zijn wet, van onze hele geestelijke en morele natuur. En dus ontleent heel ons verstandelijk en willend leven daaraan zijn oorsprong en wordt de richting ervan daardoor bepaald.

In dat hart heeft God nu de eeuw gelegd. **Pred. 3:11** God maakt op zijn tijd alles mooi, Hij laat alles gebeuren op de juiste, door Hem vastgestelde tijd, zodat de geschiedenis in haar geheel en in al haar delen beantwoordt aan Gods raad en de heerlijkheid van die raad aan het licht brengt. In dat wereldgeheel heeft God de mens geplaatst en Hij heeft de eeuw in zijn hart gelegd, opdat hij niet zou blijven staan bij de uiterlijke, zichtbare verschijnselen, maar in de tijdelijke gang van natuur en geschiedenis de eeuwige gedachten van God zou opsporen en kennen.

Dit *desiderium aeternatis*, dit verlangen naar de eeuwigheid, dat God in het hart van de mens geplant heeft, in het diepste innerlijk van zijn wezen, in de kern van zijn persoonlijkheid, is de oorzaak van het onweerlegbare feit dat hij door al het tijdelijke niet bevredigd kan worden. Hij is een zinnelijk, aards, beperkt, eindig wezen. Maar toch een wezen met aanleg voor de eeuwigheid en voor de eeuwigheid bestemd. Het baat een mens niets of hij vrouw en kinderen, huizen en akkers, schatten en goederen, ja de hele wereld wint, als hij schade lijdt aan zijn ziel. **Mat. 16:26** Want de hele wereld weegt in waarde niet op tegen een mens. Geen rijke is er die met zijn schatten God een losprijs kan aanbieden voor zijn broeder en hem van de dood verlossen kan. Het loskopen van de ziel is zo moeilijk, dat geen schepsel daartoe in staat is. **Ps. 49:8-9**

1.2

Wetenschap, kunst en beschaving kunnen de mens niet bevredigen

Nu zijn er velen die dit alles zullen toestemmen zolang er sprake is van zinnelijk genot en aardse schatten. Ze erkennen volmondig dat deze dingen niet in staat zijn om de mens te voldoen en dat ze niet in overeenstemming zijn met zijn hoge bestemming. Maar ze oordelen anders als het gaat om de zogenaamde ideale goederen: wetenschap, kunst en beschaving, de dienst van het ware, goede en mooie, het leven voor anderen en het streven naar medemenselijkheid. Maar ook al deze dingen horen bij de wereld waarvan de Schrift getuigt dat ze met al haar begeerlijkheid voorbijgaat. **Joh. 2:17**

De wetenschap is zeer zeker een goede gave, die neerdaalt van de Vader van de lichten, en moet daarom hoog gewaardeerd worden.

Paulus noemt de wijsheid van de wereld dwaasheid bij God. **1 Kor. 3:19, vg. 2:18 e.v.** En ergens anders waarschuwt hij tegen de filosofie of wijsbegeerte. **Kol. 3:8** Hij heeft dan de valse, ingebeelde wijsheid op het oog, die Gods wijsheid in zijn algemene en bijzondere openbaring niet gekend heeft **1 Kor. 1:21** en in haar overwegingen dwaas gemaakt is. **Rom. 1:21** Maar verder worden door Paulus en in heel de Heilige Schrift de kennis en de wijsheid heel hoog gesteld. En dat kan ook niet anders. Want de hele Schrift gaat ervan uit dat alleen God wijs is, zichzelf en alle dingen

volkomen kent, dat Hij de wereld door wijsheid gegrond heeft en in de gemeente zijn veelvoudige wijsheid openbaart, dat in Christus alle schatten verborgen zijn van wijsheid en kennis en dat de Geest de Geest van de wijsheid en de kennis is en de diepten van God onderzoekt. **Spr. 3:19, Rom. 11:33, 1 Kor. 2:10, Ef. 3:10, Kol. 2:3** Een boek dat van zulke gedachten uitgaat, kan de kennis niet geringschatten en de wetenschap niet verachten. Integendeel, wijsheid is beter dan robijnen en niets wat men begeren kan, is met haar te vergelijken. **Spr. 2:6, 1 Sam. 2:3**

Maar de Schrift verlangt een wetenschap die de vrees voor de Heer als uitgangspunt heeft. **Spr. 1:7** Als de wetenschap daarvan wordt losgemaakt, kan die nog wel onterecht de naam wetenschap dragen. Maar dan ontardt die langzamerhand in een wereldse wijsheid die bij God dwaasheid is. Een wetenschap die aan zichzelf genoeg meent te hebben en God missen kan, slaat om in haar tegendeel en stelt ieder teleur die zijn verwachting erop bouwt.

En dat is ook gemakkelijk te begrijpen. Want in de eerste plaats draagt wetenschap altijd een bijzonder karakter en kunnen slechts enkelen erin delen. Deze uitverkorenen, die hun hele leven aan de beoefening van de wetenschap kunnen wijden, veroveren slechts een klein deel van haar terrein en blijven daarbuiten altijd vreemdelingen en bijwoners. En welke bevrediging de wetenschap ook schenken mag, alleen al om dit bijzondere karakter kan de wetenschap nooit voorzien in die algemene, diepe behoeften die in de menselijke natuur zijn ingeschapen en dus in ieder mens aanwezig zijn.

In de tweede plaats begint de wetenschap telkens als ze na een tijd van verval weer opleeft, met een buitengewone, overdreven verwachting. Ze leeft dan in de hoop dat ze door voortgezet ernstig onderzoek de raadsels van wereld en leven zal oplossen. Maar even zeker komt er dan telkens na de jeugdige overspanning teleurstelling. Als het onderzoek verder gaat, namen de problemen niet af, maar toe. Wat vanzelf scheen te spreken, blijkt een nieuw mysterie te zijn en het einde van alle wetenschap is dan weer de weemoedige, soms ook wanhopige belijdenis dat de mens op aarde in raadsels wandelt en dat leven en lot beide mysterie zijn.

En in de derde plaats mag men nog bedenken dat de wetenschap het hart van de mens altijd onvoldaan zou laten, zelfs al zou ze veel meer met zekerheid te weten kunnen komen dan ze nu feitelijk bereikt. Want kennis zonder deugd, zonder een morele basis, wordt een instrument in de hand van de zonde om nog fijner kwaad te bedenken en uit te voeren. Het met wetenschap gevulde hoofd treedt dan in dienst van de verdorvenheid van het hart. Al zou ik, zegt daarom de apostel, al zou ik de gave van de profetie hebben en alle mysteries en alle wetenschap kennen, maar niet de liefde hebben, dan was ik niets. **1 Kor. 13:2**

Met de kunst is het niet anders gesteld. Ook die is een gave van God. De Heer zelf is niet alleen de waarheid en de heiligheid, maar ook de heerlijkheid en breidt de heerlijkheid van zijn naam over al zijn werken uit. En zo is Hij het ook die door zijn

Geest in al het handwerk de kunstenaars toerust met wijsheid en verstand en wetenschap. **Ex. 31:3, 35:31** De kunst is dus allereerst een bewijs van het *kunnen*, van het geestelijk kunnen van de mens, een openbaring van zijn diepe verlangens, zijn hoge idealen, zijn brandende dorst naar harmonie. Maar verder voert de kunst in al haar werken een ideale wereld voor ons op, waarin de wanklanken van dit aardse bestaan in een vol akkoord opgelost zijn en waarin een schoonheid aan het licht komt die in deze gevallen wereld voor de verstandigen verborgen was, maar zich aan het eenvoudige oog van de kunstenaar onthuld heeft. En omdat de kunst ons zo'n andere, hogere werkelijkheid voor ogen schildert, is ze voor ons een troost in het leven, beurt ze onze ziel op uit haar verslagenheid en vervult ze onze harten met hoop en met vreugde.

Maar waar de kunst ook toe in staat is, ze laat ons slechts in onze verbeelding genieten van het mooie. Ze kan de kloof niet dempen tussen het ideaal en de werkelijkheid. Ze maakt van het 'ginds' nooit een 'hier'. Ze laat de heerlijkheid van het land Kanaän vanuit de verte aan ons zien, maar ze brengt ons er niet binnen en maakt ons er geen burgers van. Ze is veel, maar ze is niet alles. Ze is niet het allerheiligste, niet het edelste, niet de enige godsdienst en het enige heil van de mens, ook al heeft een man van naam op haar gebied haar zo genoemd. Ze verzoent onze schuld niet. Ze reinigt ons niet van onze verdorvenheid. Ze is zelfs niet in staat om in de smarten van het leven onze tranen te drogen.

Ten slotte kan ook de medemenselijkheid, de beschaving, het dienen van de mensheid, het leven voor de gemeenschap, of hoe men het ook noemen mag, niet als het hoogste goed voor de mens worden aangemerkt. Er bestaat zonder twijfel reden om te spreken van een vooruitgang van humanitaire ideeën, van een ontwikkeling van de menslievendheid. Als we vergelijken hoe armen en zieken, ellendigen en behoeftigen, weduwen en wezen, krankzinnigen en gevangenen in vorige eeuwen vaak behandeld en verzorgd werden en hoe dat tegenwoordig over het algemeen gebeurt, dan is er reden tot blijdschap en dank. Er is een geest van vertedering en barmhartigheid ontwaakt, die het verlorene opzoekt en zich over het verdrukte ontfermt. Maar daarnaast laat deze zelfde tegenwoordige tijd ons zoveel verschrikkelijke ongerechtigheden zien van geldzucht, prostitutie, alcoholisme en andere gruwelen, dat we op de vraag of we voor- of achteruit gaan, verlegen zijn om een antwoord en nu eens tot het optimisme overhellen en dan weer tot het pessimisme.

Maar hoe dit ook zijn mag, als het leven voor de gemeenschap, als de liefde voor de naaste geen basis heeft in Gods gebod, verliest ze haar evenwicht en vastigheid. Immers, liefde voor de naaste is niet iets dat vanzelf spreekt en geheel spontaan en natuurlijk uit het menselijk hart opkomt. Het is een gevoel, een daad, een activiteit die ontzaglijke wilskracht vereist en voortdurend gehandhaafd moet worden tegen geweldige machten van zelfzucht en eigenbelang. Bovendien vindt die liefde in de naaste zelf vaak helemaal geen steun. Zo beminlijk zijn de mensen gewoonlijk

niet, dat we hen vanzelf en zonder enige moeite en strijd zouden kunnen en willen liefhebben als onszelf. Liefde voor de naaste kan zich alleen staande houden als ze aan de ene kant gegrond is in en ons opgelegd wordt door Gods gebod en als aan de andere kant diezelfde God ons in het hart het verlangen schenkt om oprecht volgens al zijn geboden te wandelen.

1.3

De tegenstrijdige verlangens van de gevallen mens

Zo blijft het bij het woord van Augustinus dat het hart van de mens geschapen is voor God en dat het geen rust vindt totdat het rust vindt aan zijn vaderhart. Alle mensen zoeken dan ook eigenlijk naar God, getuigde dezelfde kerkvader, maar ze zoeken Hem niet op de juiste manier, niet via de juiste weg, niet op de juiste plaats. Ze zoeken Hem beneden, maar Hij is boven. Ze zoeken Hem op aarde, maar Hij is in de hemel. Ze zoeken Hem ver weg, maar Hij is dichtbij. Ze zoeken Hem in het geld, in het goed, in de roem, in de macht, in de begeerte. Maar Hij woont in de hoogte en in het heilige en bij degene met een verbrijzelde en nederige geest. **Jes. 57:15** Maar ze zoeken Hem toch, of ze hem misschien mochten tasten en vinden. **Hand. 17:27** Ze zoeken Hem en ze ontvluchten Hem tegelijk. Ze hebben geen zin om zijn wegen te kennen en kunnen Hem toch niet missen. Ze voelen zich tot God aangetrokken en tegelijk door Hem afgestoten.

Daaruit bestaat, zoals Pascal het zo diepzinnig uiteenzette, de grootheid en tegelijk de ellende van de mens. Hij dorst naar waarheid, maar is van nature leugenachtig. Hij snakt naar rust, maar werpt zich van de ene verstrooiing in de andere. Hij jaagt naar een duurzaam, eeuwig geluk, maar grijpt het genot van het ogenblik aan. Hij zoekt naar God, maar hij verliest zich in het schepsel. Hij is een geboren zoon des huizes, maar voedt zich in een vreemd land met zwijnendraf. Hij verlaat de bron van het levende water en hakt gebroken bakken voor zich uit die geen water houden. **Jer. 2:13** Hij is als een hongerige die droomt dat hij eet, maar als hij ontwaakt, zie, hij is nog onverzadigd en zijn ziel versmacht. **Jes. 29:8**

De wetenschap kan deze tegenstrijdigheid in de mens niet verklaren. De wetenschap rekent alleen met zijn grootheid en niet met zijn ellende, of alleen met zijn ellende en niet met zijn grootheid. Ze verheft hem te hoog of ze drukt hem te laag neer, omdat ze niet weet van zijn goddelijke afkomst en evenmin van zijn diepe val. Maar de Schrift weet van beide, zij laat haar licht schijnen over mens en mensheid. En de tegenstrijdigheden worden verzoend, de nevelen worden opgeklaard, de verborgen dingen worden onthuld. De mens is een raadsel dat alleen in God zijn oplossing vindt.

2

DE KENNIS VAN GOD

2.1

God kennen is het eeuwige leven

God het hoogste goed van de mens – dat is het getuigenis van heel de Schrift.

Ze begint met het verhaal dat God de mens geschapen heeft volgens zijn beeld en gelijkenis, opdat hij God zijn Schepper juist zou kennen, Hem van harte zou liefhebben en met Hem in de eeuwige zaligheid zou leven. En ze eindigt met de beschrijving van het nieuwe Jeruzalem, waarvan de inwoners Gods aangezicht zullen zien, terwijl zijn naam op hun voorhoofden zal zijn.

Daartussenin ligt Gods openbaring in al haar lengte en breedte. Die heeft als inhoud de ene, grote, alles omvattende belofte van het genadeverbond: 'Ik zal jullie God zijn en jullie zullen mijn volk zijn.' En die bereikt haar middel- en haar hoogtepunt in de Immanuel, God-met-ons. Want belofte en vervulling gaan hand in hand. Het woord van God is de oorsprong, het zaad, de kiem van de daad en komt in de daad tot zijn volle verwerkelijking. Zoals God in het begin door het woord de dingen uit het niets riep alsof ze er waren, zo brengt Hij door het woord van de belofte in de loop van de eeuwen de nieuwe hemel en de nieuwe aarde tot stand, waarin Gods tabernakel bij de mensen zal zijn.

Daarom heet Christus, in wie het Woord vlees geworden is, bij Johannes ook vol van genade en waarheid. **Joh. 1:14**

Hij is het Woord dat in het begin bij God en zelf God was. En als het Woord was Hij het leven en het licht voor de mensen. Omdat de Vader in Hem zijn leven meedeelt en in Hem zijn gedachte uitspreekt, wordt in Hem Gods volle wezen openbaar. Hij verklaart ons de Vader niet alleen en openbaart ons niet slechts zijn naam. Nee, in zichzelf toont Hij en geeft Hij ons de Vader. Christus is God die is uitgesproken en God die is gegeven. God die zich openbaart en God die zich meedeelt en daarom vol van waarheid en ook vol van genade. Het woord van de belofte, 'Ik zal jullie God zijn,' sluit vanaf het eerste ogenblik waarin het werd uitgesproken, de

vervulling in zich: 'Ik ben jullie God.' God geeft zich aan zijn volk, opdat zijn volk zich aan Hem zou geven.

In de Schrift vinden we van de kant van God de telkens herhaalde betuiging: 'Ik ben jullie God.' Vanaf de moederbelofte **Gen. 3:15** wordt ieder ogenblik in het leven van de aartsvaders, in de geschiedenis van het volk van Israël en van de gemeente van het Nieuwe Testament deze rijke toezegging herhaald, die al het heil in zich sluit. En daaraan beantwoordt dan alle eeuwen door van de kant van de gemeente in eindeloze variaties de dank- en de roemtaal van het geloof: 'U bent onze God en wij zijn uw volk, de schapen van uw weide.'

Deze betuiging is geen verstandelijk leerstuk en geen formulier van eenheid, dat nagesproken wordt. Het is de belijdenis van een diep gevoelde, van een in het leven zelf ervaren werkelijkheid. De profeten en apostelen, de vromen in het algemeen, die in Oud- en Nieuw Testament en later in de kerk van Christus voor ons optreden, hebben niet in abstracte begrippen over God gefilosofeerd. Nee, ze hebben beleden wat God voor hen was en wat zij in alle omstandigheden van het leven aan hun God hadden. God was voor hen niet een koud begrip dat ze verstandelijk ontleedden. Hij was een levende, persoonlijke macht, een werkelijkheid die oneindig reëler was dan de wereld om hen heen. Hij was *het* ene, eeuwige, aanbiddelijke wezen. Ze hielden in hun leven rekening met Hem. Ze woonden in zijn tent. Ze wandelden voor zijn aangezicht. Ze dienden in zijn voorhoven. Ze aanbaden in zijn heiligdom.

De echtheid en de diepte van hun bevinding blijkt uit de taal waarvan ze zich bedienen om uit te drukken wat God voor hen is. Ze hoeven niet naar woorden te zoeken, want hun mond loopt over van waar hun hart vol van is. En mensenwereld en natuur leveren hun de beelden voor hun gedachten. God is voor hen een Koning, een Heer, een Held, een Leidsman, een Herder, een Heiland, een Zaligmaker, een Verlosser, een Helper, een Arts, een Man, een Vader. Al hun heil en zaligheid, waarheid en gerechtigheid, leven en goedertierenheid, kracht en sterkte, vrede en rust wordt in Hem gevonden. Hij is voor hen een zon en een schild, een pantser, een licht en een vuur, een fontein en bron, een rotssteen en schuilplaats, een veilige vesting en een toren, een loon en een schaduw, een stad en een tempel. Alles wat de wereld verspreid en verdeeld aan goederen bezat, is een gelijkenis van de onspoorlijke volheid van het heil, dat in God voor zijn volk aanwezig is. Daarom sprak David in Psalm 16 (volgens een betere vertaling) Jehova zo aan: 'U bent mijn Heer, ik heb geen hoger goed dan U (U bent mijn hoogste goed).' **Ps. 16:2** En daarom zong Asaf in Psalm 73: 'Wie heb ik behalve U in de hemel? Naast U vind ik nergens vreugde op de aarde. Bezwijkt mijn vlees en mijn hart, dan is God de rotssteen van mijn hart en voor eeuwig mijn deel.' **Ps. 73:25-26** De hemel met al zijn zaligheid en heerlijkheid is voor de vrome leeg en doods zonder God. En als hij leeft in gemeenschap met God, verlangt hij naar niets dat op de aarde is, omdat de liefde van God alle andere goederen hoog te boven gaat.

Dit is de ervaring van Gods kinderen, omdat God in de Zoon zichzelf aan hen schonk om van zijn liefde te genieten. Christus zegt dan ook dat voor mensen het eeuwige leven, de hele zaligheid bestaat uit het kennen van de enige, echte God en van Jezus Christus, die Hij gezonden heeft.

Het was een plechtig uur toen Christus deze woorden sprak. Hij stond op het punt om over de beek Kidron de hof van Gethsemané binnen te gaan en daar de laatste strijd van zijn ziel te strijden. Voordat Hij daartoe overgaat, bereidt Hij zich als onze Hogepriester voor op zijn lijden en sterven en bidt Hij de Vader of die Hem door en na zijn lijden wil verheerlijken, opdat de Zoon ook weer de Vader mag verheerlijken in het uitdelen van alle weldaden die Hij nu door zijn gehoorzaamheid tot de dood toe gaat verwerven. Als de Zoon zo bidt, weet Hij niets anders te begeren dan wat de eigen wil en het eigen welbehagen van de Vader is. De Vader heeft Hem immers macht gegeven over alle vlees, om het eeuwige leven te geven aan alles wat de Vader Hem gegeven heeft. En dat eeuwige leven bestaat uit niets anders dan het kennen van de enige, echte God in het aangezicht van Jezus Christus, de Gezondene. **Joh. 17:1-3**

2.2

Het verschil tussen de kennis van God en alle andere kennis

De kennis waarover Jezus hier spreekt, draagt blijkbaar een heel eigenaardig karakter. Die kennis verschilt van alle andere kennis die de mens kan verwerven. Niet slechts in omvang en diepte, maar in oorsprong en wezen. Duidelijk komt dit aan het licht als we beide soorten kennis een ogenblik met elkaar vergelijken. De kennis van God die hier door Jezus bedoeld wordt, verschilt van de kennis van de geschapen dingen in oorsprong en object, in wezen en vrucht.

Die kennis verschilt er allereerst van in *oorsprong*, want ze is alleen aan Christus te danken. Alle andere kennis verwerven we in zekere zin door eigen inzicht en oordeel, door eigen inspanning en onderzoek. Maar de kennis van de enige en echte God moeten we ons, als kinderen, door Christus laten geven. Buiten Hem om is die nergens te vinden, niet in scholen van wetenschap en niet bij filosofen van naam. Christus alleen kende de Vader. Hij was immers in het begin bij God, lag aan in zijn schoot en zag Hem van aangezicht tot aangezicht. Hij was zelf God, de afstraling van zijn heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn zelfstandigheid, de eigen, eniggeboren, zeer geliefde Zoon van de Vader, in wie Hij al zijn welbehagen had. **Mat. 3:17, Joh. 1:14, Rom. 8:12, Heb. 1:3** In het wezen van de Vader is voor de Zoon niets verborgen, want Hij deelt dezelfde natuur, dezelfde eigenschappen, dezelfde kennis. Niemand kent de Vader dan de Zoon. **Mat. 11:27**

En deze Zoon is naar ons toe gekomen en heeft de Vader aan ons verklaard. Hij heeft de naam van zijn Vader aan de mensen geopenbaard. Daarvoor is Hij vlees geworden en op aarde verschenen, om ons de Waarachtige te laten kennen. **1 Joh. 5:20** Wij kenden God niet en hadden zelfs geen zin om zijn wegen te kennen. Maar Christus heeft ons de Vader laten kennen. Hij was geen filosoof, geen man van de wetenschap, geen beoefenaar van de kunst. Het was zijn werk om ons de naam van de Vader te openbaren. En dat heeft Hij gedaan, ten volle, zijn hele leven lang. Hij heeft Hem geopenbaard in zijn woorden, in zijn werken, in zijn leven, in zijn ster-ven, in zijn persoon en in heel zijn verschijning. Hij sprak en deed nooit iets anders dan wat Hij de Vader zag doen. Diens wil volbrengen, was zijn voedsel. Wie Hem zag, zag de Vader. **Joh. 4:34, 8:26, 8:28, 12:50, 14:9**

En Hij is in deze openbaring van Hem betrouwbaar, omdat Hij Jezus, Christus, de Gezondene is. De naam Jezus ontving Hij van God zelf, omdat Hij zijn volk zou redden van hun zonden. **Mat. 1:21** Christus heet Hij, omdat Hij de Gezalfde van de Vader is, door God zelf tot al zijn ambten uitverkoren en bekwaam gemaakt. **Jes. 42:1, Mat. 3:16** En Hij is de Gezondene, omdat Hij niet zoals zoveel valse profeten en priesters in zijn eigen naam gekomen is, niet zichzelf heeft opgeworpen en niet zelf die eer aangenomen heeft. Nee, omdat de Vader deze wereld zo lief heeft gehad dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat maar het eeuwige leven heeft. **Joh. 3:16**

Wie Hem aannemen, ontvangen dan ook het recht en de bevoegdheid om de naam 'kinderen van God' te dragen. **Joh. 1:12** Zij zijn uit God geboren, ze delen in de goddelijke natuur, ze kennen God in het aangezicht van Christus, zijn Zoon. Niemand kent de Zoon dan de Vader en niemand kent de Vader dan de Zoon en degene aan wie de Zoon het wil openbaren. **Mat. 11:27**

In de tweede plaats verschilt de kennis van God van alle andere kennis in haar *object*. Want deze laatste kennis mag, vooral in de laatste tijd, nog zo ver zijn uitgebreid, ze draait om het schepsel, beperkt zich tot het eindige en vindt de Oneindige niet. Wel is er ook in de werken van de natuur een openbaring van Gods eeuwige kracht en goddelijkheid. Maar de kennis van God die daaruit verkregen wordt, is gering, verduisterd en met dwaling vermengd en wordt bovendien niet op waarde geschat. Want de mensen kennen God wel uit de natuur, maar hebben Hem niet als God verheerlijkt of gedankt. Nee, ze worden dwaas gemaakt in hun overwegingen en veranderen de heerlijkheid van de onvergankelijke God in een beeld dat lijkt op een schepsel. De wereld is zowel een verberging als een openbaring van God. **Rom. 1:20-23**

Maar hier, in het hogepriesterlijk gebed, treedt voor ons Iemand op die al het eindige laat varen en het heeft over kennis van God! God het object van menselijke kennis, wie kan dat bevatten? God, die de Oneindige en de Onbegrijpelijke is, die van tijd noch eeuwigheid gemeten wordt, voor wie de engelen hun aangezicht bedekken met hun vleugels, die woont in een ontoegankelijk licht, die geen mens ge-

zien heeft of zien kan! Hij, het object van menselijke kennis, van de mens wiens adem in zijn neusgaten is en die minder dan niets en minder dan ijdelheid is! Hij zou God kennen, hij wiens hele weten stukwerk is! Bij al zijn weten, wat kent hij? Wat kent hij in zijn oorsprong, in zijn wezen, in zijn doel? Omringt hem niet van alle kanten het mysterie? Staat hij niet telkens aan de grenzen van het onbekende? En deze mens, een arm, zwak, dwalend en verduisterd schepsel, zou God kennen, de hoge, heilige, alleen wijze, almachtige God!

Het gaat ons begrip ver te boven, maar Christus spreekt ervan. Christus, die de Vader gezien heeft en Hem aan ons heeft verklaard. Op Hem kunnen we aan en zijn getuigenis is betrouwbaar en het waard dat ieder die aanneemt. Als je weten wilt, o mens, wie God is, vraag het niet aan de wijzen, aan de schriftgeleerden, aan de onderzoekers van deze eeuw, maar kijk Christus aan en luister naar zijn woord! Zeg niet in je hart: wie zal naar de hemel opklimmen of wie zal in de afgrond neerdalen? Want dicht bij je is het woord dat Christus je predikt. Hij is zelf het Woord, de volkomen openbaring van de Vader. Zoals Hij is, zo is de Vader, even rechtvaardig en heilig, maar ook even vol van genade en waarheid. Bij zijn kruis ontvouwt zich de volle inhoud van het geloof van het Oude Verbond: 'Genadig en barmhartig is de Heer, lankmoedig en groot aan goedertierenheid. Hij doet ons niet volgens onze zonden en vergeldt ons niet volgens onze ongerechtigheden. Want zo hoog de hemel is boven de aarde, zo machtig is zijn goedertierenheid over wie Hem vrezen. Zover het oosten is van het westen, zover doet Hij onze overtredingen van ons. Zoals een vader zich ontfermt over zijn kinderen, ontfermt zich de Heer over wie Hem vrezen.' **Ps. 103:8-13** En als we de heerlijkheid van Christus aanschouwen in de spiegel van zijn woord, roepen we opgetogen uit: we kennen Hem, omdat we door Hem gekend zijn. We hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad. **1 Joh. 4:19**

Oorsprong en inhoud bepalen in de derde plaats het *wezen* van de kennis van God in haar eigenaardigheid.

In het aangehaalde vers uit het hogepriesterlijk gebed spreekt Jezus niet over een weten, maar over een kennen van God. Het verschil tussen die twee is groot. Als je over een bepaald schepsel, over een plant of dier of mens, over een land of volk veel weet uit de boeken, is dat iets heel anders dan wanneer je die kent doordat je die zelf gezien hebt. Weten gaat over de beschrijving die anderen van een persoon of zaak geven. Kennen gaat over dat object zelf. Weten is een zaak van het hoofd, kennen sluit een persoonlijke belangstelling en een activiteit van het hart in.

Omdat er van de kennis van God die Christus heeft geschonken een beschrijving te vinden is in zijn Woord, is er op dit gebied een weten mogelijk dat wezenlijk verschilt van het kennen dat Jezus bedoelt. Er is een weten van de wil van de Heer zonder de bereidheid van het hart om die wil te doen. **Luk. 12:47-48** Er is een roepen van 'Heer, Heer' dat de toegang tot het koninkrijk van de hemelen absoluut niet ontsluit. **Mat. 7:21** Er is een geloof als van de demonen, dat geen liefde, maar angst

en siddering wekt. **Jak. 2:19** Er zijn hoorders van het woord die geen daders wensen te zijn en daarom met dubbele slagen geslagen zullen worden. **Jak. 1:23**

Als Jezus hier spreekt over het kennen van God, dan heeft Hij een kennis op het oog die verwant is aan de kennis die Hij zelf bezit. Hij was geen theoloog van beroep, geen doctor of hoogleraar in de theologie. Maar Hij kende God door eigen aanschouwing. Hij zag Hem overal, in de natuur, in zijn woord, in zijn dienst. Hij had Hem lief boven alles en was Hem in alles gehoorzaam tot de kruisdood toe. Zijn kennen van de waarheid was één met het doen van de waarheid. En de kennis viel samen met de liefde.

Soortgelijke kennis bedoelt Jezus als Hij aan die kennis het leven verbindt. Nee, God kennen, het bestaat niet uit veel van God weten, maar het ligt hierin: dat we Hem zelf in het aangezicht van Christus hebben aanschouwd, dat we Hem ontmoet hebben op onze levensweg en persoonlijk met zijn deugden, met zijn gerechtigheid en heiligheid, met zijn ontferming en genade in de ervaring van onze ziel hebben kennismemaakt.

Daarom draagt deze kennis, ter onderscheiding van andere wetenschap, de naam geloofskennis. Deze kennis is geen vrucht van verstandelijk onderzoek en nadenken, maar van het kinderlijk en eenvoudig geloof, van het geloof dat niet alleen een *zeker* weten is, maar ook een vast vertrouwen dat niet alleen aan anderen, maar ook aan mij vergeving van de zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid door God geschonken is, enkel uit genade, alleen omwille van de verdienste van Christus. Alleen wie gelijk worden aan de kleine kinderen, gaan het koninkrijk van de hemelen binnen. **Mat. 18:3** Slechts de reinen van hart zien Gods aangezicht. **Mat. 5:8** Alleen wie opnieuw geboren zijn uit water en Geest kunnen Gods koninkrijk zien. **Joh. 3:5** Als iemand de wil van God wil doen, zal hij van de leer van Christus weten of die uit God is of dat Hij uit zichzelf spreekt. **Joh. 7:17** Wie zijn naam kennen, zullen op Hem vertrouwen. **Ps. 9:11** En God wordt gekend in dezelfde mate waarin hij bemind wordt.

Als we de kennis van God zo opvatten, baart het ten slotte, in de vierde plaats, geen verwondering dat haar *effect* en *vrucht* niet minder dan het eeuwige leven is. Tussen kennis en leven schijnt er al zeer weinig verband te bestaan. Zegt de Prediker niet naar waarheid: in veel wijsheid is veel verdriet, wie kennis vermeerdert, vermeerdert smart, er is geen eind aan het maken van veel boeken en veel lezen vermoeit het vlees? **Pred. 1:18, 12:12**

Kennis is macht – dat begrijpen we, in elk geval tot op zekere hoogte. Wie kent, heerst. Elk kennen is een triomf van de geest over de materie, een onderwerping van de aarde aan de heerschappij van de mens. Maar kennis is leven – wie begrijpt dat? En toch, alleen al op natuurlijk gebied neemt met de kennis de diepte en de rijkdom van het leven toe. Hoe omvattender het bewustzijn, hoe intensiever het leven. De onbezielde schepselen kennen niet en ze leven niet. Als in de dieren het be-

wustzijn ontwaakt, wint hun leven ook aan inhoud en omvang. Onder de mensen is het rijkst het leven van hem die het meeste kent. Wat is het leven van de krankzinnige, van de onnozele, van de eenvoudige, van de onontwikkelde arm en beperkt, vergeleken met dat van de denker en dichter! Maar hoeveel verschil hier ook is, het is slechts een gradueel verschil. Het leven zelf verandert er niet door. Het gaat altijd, zowel bij de grootste geleerde als bij de eenvoudige dagloner, onder in de dood, want het wordt slechts uit de eindige bronnen van deze wereld gevoed.

Maar hier gaat het niet om de kennis van een of ander schepsel, maar om de kennis in relatie tot de enige, echte God.

Als kennis van de zichtbare dingen het leven al verrijkt, hoe veel te meer zal de kennis van God dan het leven uit de doden zijn? God is immers niet een God van de dood en van de doden, maar van het leven en van de levenden. Al degenen die Hij herschiep volgens zijn beeld en herstelde in gemeenschap met Hem, zijn daardoor boven de dood en boven de vergankelijkheid verheven. 'Wie in Mij gelooft,' zei Jezus, 'zal leven, ook al is hij gestorven, en ieder die leeft en in Mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid.' **Joh. 11:25-26** Het kennen van God in het aangezicht van Christus brengt eeuwig leven, ongestoorde vreugde, hemels zaligheid mee. Die dingen zijn niet alleen het gevolg ervan, nee, het kennen van God is meteen zelf leven, nieuw, eeuwig, zalig leven.

In overeenstemming met dit onderwijs van de Heilige Schrift werd in de christelijke kerk het karakter bepaald van de wetenschap die vanouds de naam theologie of godgeleerdheid draagt. Dat is de wetenschap die de kennis van God uit de openbaring afleidt, onder de leiding van de Geest overdenkt en vervolgens tot zijn eer probeert te beschrijven. En een theoloog, een echte godgeleerde, is hij die spreekt uit God, over God, tot verheerlijking van zijn naam. Tussen geleerden en eenvoudigen is er daarom maar een gradueel verschil. Ze hebben samen 'één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die boven allen is en door jullie allen en in jullie allen. Maar aan ieder van ons is de genade gegeven in de mate van de gave van Christus.' **Ef. 4:5-7**

In deze geest leidde Calvin de Catechismus van Genève in met de vraag: 'Wat is het belangrijkste doel van het menselijk leven?' En het antwoord luidde helder en krachtig: 'Dat de mensen God zouden kennen, door wie ze geschapen zijn.' Op dezelfde manier begon de Catechismus van Westminster zijn onderwijs met de vraag: 'Wat is het hoogste en belangrijkste doel van de mens?' en gaf daarop dit korte en veelzeggende antwoord: 'Het hoogste doel van de mens is God verheerlijken en volmaakt tot in eeuwigheid van Hem genieten.'

3

ALGEMENE OPENBARING

3.1

Kennis van God is alleen mogelijk als God zich zelf bekendmaakt

Als er bij de mens werkelijk sprake kan zijn van enige kennis van God, dan veronderstelt dit dat God van zijn kant zich vrijwillig op een of andere manier aan hem bekendgemaakt heeft.

Het kennen van God danken we niet en kunnen we ook niet te danken hebben aan onszelf, aan eigen vinding, onderzoek of nadenken. Als die kennis ons niet vrij en uit onverschuldigde goedheid geschonken wordt, bestaat er geen mogelijkheid dat we die ooit door inspanning van onze eigen krachten zouden kunnen verwerven.

Bij de kennis van de geschapen dingen is het enigszins anders gesteld. Weliswaar zijn we ook bij het verwerven van deze kennis in absolute zin van God afhankelijk. Maar bij de schepping droeg Hij toch aan de mens de taak op en schonk Hij er hem ook de zin en de kracht voor om de hele aarde te onderwerpen en te beheersen. De mens staat boven de natuur. Hij kan de verschijnselen van die natuur waarnemen, onderzoeken, tot op zekere hoogte kunstmatig zelf veroorzaken en voortbrengen. Hij kan als het ware de natuur dwingen om zichzelf te openbaren en haar geheimen voor hem te ontsluiëren.

Toch is ook deze macht al op allerlei manieren en naar alle kanten beperkt. Naarmate de wetenschap dieper in de verschijnselen doordringt en het wezen van de dingen nadert, ziet ze de raadsels toenemen en zichzelf van alle kanten door het onkenbare omringd. Er zijn er niet weinigen die zo diep overtuigd zijn van de beperktheid van de menselijke kennis, dat ze niet alleen belijden: 'We weten niet,' maar daaraan ook nog de troosteloze profetie toevoegen: 'En we zullen nooit weten.'

Als deze eindigheid van de menselijke kennis al bij het onderzoek van de onbezielde natuur in het oog springt, dan spreekt het vanzelf dat die nog veel duidelijker aan het licht komt bij de studie van de levende, de bezielde en de redelijke schepselen.

Want hier komen we in aanraking met verschijnselen die we niet naar willekeur 'maken of breken' kunnen, maar die objectief tegenover ons staan en slechts in enige mate door ons gekend kunnen worden door de overeenkomst met wat we in onszelf vinden. Het leven, het bewustzijn, de gewaarwording en de waarneming, het verstand en de rede, de begeerte en de wil laten zich niet ontleden en niet samenstellen. Ze zijn niet mechanisch, maar organisch van aard. We moeten ze nemen zoals ze zich geven en we moeten ze eerbiedigen in hun geheimzinnige natuur. Wie het leven zou willen ontleden, zou het op datzelfde ogenblik doden.

In nog sterkere mate geldt dit alles voor de mens. Want al is hij een lichamenlijk wezen en kan hij zich voor zover hij lichamenlijk is, niet aan onze waarneming onttrekken, we nemen toch slechts zijn uiterlijke verschijning waar. Daarachter schuilt een verborgen leven, dat in die uiterlijke vorm slechts zeer onvolkomen en gebrekkig tot openbaring komt. In beperkte mate bezit de mens zelfs de macht om het innerlijke van zijn wezen voor anderen verborgen te houden. Hij kan zijn gelaat zo in bedwang houden dat geen spier verraad wat er in zijn binnenste omgaat. Hij kan de taal gebruiken om zijn gedachten te verbergen. Hij kan in zijn handelingen een schijn aannemen die met zijn innerlijk wezen in strijd is. En ook al hebben we met een oprecht mens te doen, die al deze huichelarij nalaat, om hem te leren kennen hebben we het toch nodig dat hij van zijn kant zijn wezen voor ons ontsluit. Weliswaar doet hij dit vaak ongemerkt en onwillekeurig. Hij heeft geen absolute beschikking over zichzelf en heeft zichzelf slechts voor een klein deel in zijn macht. Vaak verraad hij zichzelf zonder dat hij het zelf wil. Maar toch, als we hem in enige mate naar waarheid zullen kunnen kennen, moet hij door zijn verschijning, door zijn woorden en daden, óf zonder óf met zijn wil, toch uit het verborgene van zijn wezen tevoorschijn komen. Er is van een mens alleen enige kennis verkrijgbaar als hij van zijn kant onwillekeurig of ook bewust en vrijwillig zijn wezen voor ons ontsluit en zichzelf aan ons openbaart.

Deze overweging leidt ons tot een juist begrip van de voorwaarden waaronder er bij de mens alleen sprake zal kunnen zijn van kennis van God. God is de absoluut vrije, de volkomen onafhankelijke God. Hij is in geen enkel opzicht van ons afhankelijk, maar wij zijn in absolute zin, niet alleen natuurlijk maar ook verstandelijk en moreel, afhankelijk van Hem. We hebben dus niet de minste beschikking, niet de minste macht over Hem. We kunnen Hem op geen enkele manier tot object van ons onderzoek of ons nadenken maken. Als Hij zich niet vinden laat, kunnen wij Hem niet zoeken. Als Hij zich niet geeft, kunnen wij Hem niet aannemen. Verder, God is onzichtbaar. Hij woont in een ontoegankelijk licht, zodat geen mens Hem ooit gezien heeft of zien kan. Wanneer Hij zich verbergt of verborgen houdt, kunnen wij Hem op geen enkele manier binnen de kring van onze lichamenlijke of onze geestelijke waarneming brengen. En zonder enige waarneming is er natuurlijk geen kennis mogelijk. Ten slotte, om niet meer te noemen, God is de almachtige.

Hij heeft niet alleen alle schepselen, Hij heeft ook zichzelf volkomen in zijn macht. Terwijl wij mensen ons altijd op een of andere manier te zien geven, buiten en zonder onze wil, openbaart God zich alleen omdat en voor zover Hij dat wil. Van een verschijning van God die onwillekeurig zou zijn en buiten zijn bewustzijn en zijn vrijheid om zou gaan, kan geen sprake zijn. God beheerst zichzelf volkomen en openbaart zich alleen in overeenstemming met de mate van zijn welbehagen.

Kennis van God is dus slechts mogelijk op de basis van een openbaring van Gods kant. Er is voor de mens alleen dan kennis van God verkrijgbaar, wanneer Hij en voor zover Hij zichzelf vrijwillig aan de mens bekend maakt.

3.2

Openbaring is de bron van Godskennis

Deze bekendmaking van God van zichzelf wordt gewoonlijk aangeduid met de naam *openbaring*. De Schrift gebruikt er verschillende namen voor en spreekt over verschijnen, spreken, gebieden, werken, zich bekendmaken enzovoort. Ze duidt daarmee aan dat de openbaring niet altijd op dezelfde manier gebeurt, maar in zeer verschillende vormen plaatsvindt. Eigenlijk zijn alle werken van God naar buiten toe, in woord of in daad, onderdelen en elementen van één grote, alles omvattende en altijd voortgaande openbaring van God. Het scheppen, het onderhouden en regeren van alle dingen, de roeping en leiding van Israël, de zending van de Christus, de uitstorting van de Heilige Geest, het te boek stellen van Gods Woord, het in standhouden en voortplanten van de kerk enzovoort, zijn allemaal samen manieren en vormen waardoor er een openbaring vanuit God naar ons toe komt. Ze maken ons allemaal iets van God bekend. Alles wat er is en gebeurt, kan en hoort ons te brengen tot de kennis van Hem, bij wie het eeuwige leven is om Hem te kennen.

Deze openbaring, of je die nu algemeen of bijzonder opvat, heeft altijd de volgende kenmerken.

In de eerste plaats gaat die altijd vrij van *God zelf* uit. Hij is hier, zoals overal, de enige die handelt en Hij handelt daarbij volkomen bewust en vrij. Weliswaar wordt door hen die de belijdenis van een persoonlijke, zelfbewuste God verwerpen nog vaak over een openbaring van God gesproken. Maar dan gebruiken ze dat woord in strijd met de eigenlijke betekenis. Vanuit het standpunt van wie alleen in een onpersoonlijke, onbewuste, almachtige kracht geloven, kun je nog wel spreken van een onbewust, onwillekeurig verschijnen van die kracht. Maar niet meer van een eigenlijke openbaring. Want die veronderstelt immers dat God zich volkomen van zichzelf bewust is en volkomen vrij is. Alle openbaring die die naam terecht draagt, gaat uit van de gedachte dat God persoonlijk bestaat, dat Hij zich van zichzelf bewust is en zichzelf aan schepselen bekend kan maken. De kennis van God bij de

mens heeft haar basis en uitgangspunt in de kennis die God van zichzelf bezit. Zonder zelfbewustheid en zelfkennis van God is er ook bij de mens geen kennis van God mogelijk. Wie dit ontkent, moet tot de absurde gedachte komen dat er óf helemaal geen kennis van God bestaat, óf dat God zich pas in de mens van zichzelf bewust wordt, en dus de mens de plaats van God laten innemen.

De Schrift leert heel anders. Al is het ontoegankelijk, het is toch een *licht* waar God in woont. Hij kent zichzelf volkomen en kan zich daarom aan ons bekendmaken. Niemand kent de Zoon dan de Vader en niemand kent de Vader dan de Zoon en degene aan wie de Zoon het wil openbaren. **Mat. 11:27**

In de tweede plaats is alle openbaring die van God uitgaat, *zelfopenbaring*. God is de oorsprong en Hij is ook de inhoud van de openbaring. Dat geldt voor de hoogste openbaring die in Christus naar ons toe gekomen is. Want Jezus zegt zelf dat Hij de naam van de Vader aan de mensen geopenbaard heeft. **Joh. 17:6** De eniggeboren Zoon, die in de schoot van de Vader is, heeft God aan ons verklaard. **Joh. 1:18** Maar dat geldt verder voor alle openbaring die God van zichzelf heeft laten uitgaan. Al Gods werken in natuur en genade, in schepping en herschepping, in wereld en geschiedenis laten ons iets kennen van het onbegrijpelijke en aanbiddelijke wezen van God. Ze doen dat niet allemaal op dezelfde manier en in dezelfde mate. Er is hier een eindeloze verscheidenheid. Het ene werk van God spreekt meer over zijn gerechtigheid en het andere over zijn goedheid. Hier blinkt meer Gods almacht uit en daar zijn wijsheid.

Maar allemaal samen en elk in zijn eigen mate verkondigen ze ons Gods grote werken, maken ze ons bekend met zijn deugden en volmaaktheden, met zijn wezen en zijn zelfonderscheidingen, met zijn gedachte en woord, met zijn wil en welbehagen.

Hierbij mogen we echter nooit uit het oog verliezen dat Gods openbaring, hoe rijk de inhoud ervan ook is, toch nooit samenvalt met Gods zelfkennis. Gods zelfkennis of zelfbewustzijn is even oneindig als zijn wezen en kan daarom aan geen enkel schepsel meegedeeld worden. Gods openbaring in zijn schepselen, zowel objectief in de werken van zijn handen als subjectief in het bewustzijn van zijn redelijke schepselen, omvat altijd slechts een klein gedeelte van de oneindige kennis waar God met betrekking tot zichzelf in deelt. Niet alleen de mensen op aarde, maar ook de zaligen en de engelen in de hemel, ja zelfs Gods Zoon wat betreft zijn menselijk natuur, hebben een kennis van God die in oorsprong en wezen verschilt van Gods zelfkennis. Maar toch, de kennis die door God in zijn openbaring meegedeeld wordt en door de redelijke schepselen daaruit verworven kan worden, mag dan beperkt en eindig zijn en dit zelfs voor eeuwig blijven, die kennis is toch een echte, zuivere kennis. God openbaart zich in zijn werken zoals Hij is. Uit zijn openbaring leren we Hemzelf kennen. Daarom is er voor de mens geen rust voordat hij uit het schepsel tot God zelf opstijgt. Bij de openbaring moet het ons om God zelf te

doen zijn. Want de openbaring dient niet om ons enkele klanken te leren en enkele woorden te laten uitspreken. Nee, de openbaring vindt haar kerndoel als die ons door de schepselen heen naar de Schepper zelf brengt en ons laat rusten aan zijn vaderhart.

In de derde plaats heeft de openbaring die van God uitgaat en God als inhoud heeft, ook *God zelf* als doel. Die openbaring is uit en door en tot Hem. God heeft alles gemaakt omwille van zichzelf. **Spr. 16:4, Rom. 11:36** Hoewel de kennis van God die in zijn openbaring meegedeeld wordt, wezenlijk verschilt en blijft verschillen van zijn zelfkennis, is die kennis toch zo rijk, zo breed en zo diep dat die nooit ten volle in het bewustzijn van enig redelijk schepsel kan worden opgenomen. De engelen gaan in verstand de mens ver te boven en zien dagelijks het aangezicht van de Vader die in de hemelen is. **Mat. 18:10** Maar toch begeren zij een blik te werpen in de dingen waarmee de verkondigers van het evangelie ons gediend hebben. **1Pet. 1:12** En naarmate de mensen dieper over de openbaring van God nadenken, worden ze meer gedrongen om met Paulus uit te roepen: 'O diepte van de rijkdom zowel van Gods wijsheid als van zijn kennis, hoe ondoorgrondelijk zijn zijn oordelen en hoe onnaspeurlijk zijn zijn wegen.' **Rom. 11:33** Daarom kan de openbaring haar einddoel niet hebben in de mens, maar gaat die voor een deel ook langs hem heen en stijgt die hoog boven hem uit.

Weliswaar neemt de mens in die openbaring een heel bijzondere plaats in. De openbaring richt zich tot de mensen, opdat zij de Heer zouden zoeken, of ze Hem misschien mochten tasten en vinden. **Hand. 17:27** En het evangelie moet aan alle schepselen gepredikt worden, opdat ze zouden geloven en het eeuwige leven ontvangen zouden. **Mar. 16: 15-16, Joh. 3:16, 3:36** Maar dat is niet het laatste en hoogste doel van de openbaring en kan dat ook niet zijn. God kan niet rusten in de mens. Nee, de mens hoort God te kennen en te dienen, om met en aan het hoofd van alle schepselen God de eer te brengen van al zijn werken. In de openbaring, of die nu door of langs de mens heengaat, bereidt God zichzelf lof, verheerlijkt Hij zijn eigen naam, spreidt Hij in de wereld van zijn schepselen voor zijn eigen ogen zijn deugden en volmaaktheden uit. Omdat de openbaring uit en door God is, heeft die ook in zijn verheerlijking haar bestemming en doel.

Deze hele openbaring, die uit en door en tot God is, heeft in de persoon van Christus haar middelpunt en bereikt tegelijk in Hem haar hoogtepunt. Niet het schitterende firmament en evenmin de machtige natuur, geen vorst of grote der aarde, geen filosoof of kunstenaar, maar de Mensenzoon is Gods hoogste openbaring. Christus is het vleesgeworden Woord, dat in het begin bij God en zelf God was, de eniggeborene van de Vader, het beeld van God, de afstraling van zijn heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn zelfstandigheid. Wie Hem gezien heeft, heeft de Vader gezien. **Joh. 14:9** In dat geloof staat de christen. Hij heeft God leren kennen in het aangezicht van Jezus Christus, die Hij gezonden heeft. God zelf, die gezegd

heeft dat het licht uit de duisternis zou schijnen, is degene die in zijn hart geschenen heeft, om verlichting te geven door de kennis van Gods heerlijkheid in het aangezicht van Jezus Christus. **2 Kor. 4:6**

3.3

Algemene en bijzondere openbaring

Maar van dit hoge standpunt kijkt de christen om zich heen, achterom en vooruit en naar alle kanten. En wanneer hij dan in het licht van de kennis van God die hij aan Christus dankt, zijn blik laat weiden over de natuur en over de geschiedenis, over de hemel en over de aarde, dan ontdekt hij overal in heel de wereld sporen van diezelfde God die hij in Christus als zijn Vader heeft leren kennen en aanroepen. De Zon van de gerechtigheid opent voor hem een wondermooi vergezicht, dat zich uitstrekt tot aan de einden van de aarde toe. Bij het licht van die Zon kijkt hij achterom in de nacht van de voorbije tijden en dringt hij door in de toekomst van alle dingen. Naar achteren en naar voren is de horizon licht, ook al wordt de lucht geregeld bedekt met donkere wolken.

De christen, die alles bezieet bij het licht van Gods Woord, is daarom geen enghartig schepsel. Hij is ruim van hart en ingewanden. Hij kijkt uit over heel de aarde en beschouwt alles als van hem, omdat hij van Christus en Christus van God is. **1 Kor. 3:21-23** Hij kan het geloof niet prijsgeven dat Gods openbaring in Christus, waaraan hij zijn leven en zijn zaligheid dankt, een bijzonder karakter draagt. Maar dit geloof sluit hem niet van de wereld af. Nee, het stelt hem juist in staat om Gods openbaring in natuur en geschiedenis op te merken en het geeft hem het middel in handen waardoor hij overal het ware en goede en mooie kan erkennen en van alle leugenachtige en zondige bijmengsels van mensen kan afzonderen.

Zo maakt hij dan onderscheid tussen een *algemene* en een *bijzondere* openbaring van God. Bij de algemene openbaring bedient God zich van de gewone loop van de verschijnselen en de gewone gang van de gebeurtenissen. Bij de bijzondere openbaring gebruikt Hij vaak ongewone middelen – verschijning, profetie en wonder – om zichzelf aan mensen bekend te maken. De ene openbaring heeft vooral de deugden van Gods almacht, wijsheid en goedheid als inhoud. De andere openbaart bovenal Gods heiligheid en gerechtigheid, ontferming en genade. De eerste richt zich tot alle mensen en houdt door algemene genade de uitbarsting van de zonde tegen. De tweede komt alleen naar de degenen toe die onder het evangelie leven en verheerlijkt zich door bijzondere genade in de vergeving van de zonden en de vernieuwing van het leven.

Maar hoezeer deze twee ook van elkaar verschillen, ze zijn toch ook weer met elkaar verbonden. Beide hebben hun oorsprong in God, in zijn vrije goedheid en

gunst. De algemene openbaring is te danken aan het Woord, dat in het begin bij God was, dat alle dingen heeft gemaakt, dat als een licht in de duisternis heeft geschinen en dat in de wereld gekomen is en ieder mens verlicht. **Joh. 1:1-9** De bijzondere openbaring is aan hetzelfde Woord te danken, maar dan aan dat Woord zoals het vlees geworden is in Christus en nu vol is van genade en waarheid. **Joh. 1:14** Beide openbaringen hebben genade als inhoud, de ene een algemene, de andere een bijzondere genade, maar zo dat de ene onmisbaar is voor de andere.

De algemene genade is het die de bijzondere genade mogelijk maakt, voorbereidt en door de tijd heen draagt. De bijzondere genade op haar beurt leidt de algemene genade naar zich toe en neemt haar voortdurend in dienst. Beide openbaringen hebben ten slotte ook de instandhouding – de ene de bewaring, de andere de redding – van het menselijk geslacht als doel en lopen langs deze weg opnieuw uit op de verheerlijking van al Gods deugden.

3.4

Algemene openbaring in natuur en geschiedenis

De Heilige Schrift bevat de inhoud van beide openbaringen, niet alleen van de bijzondere, maar ook van de algemene openbaring. De laatste is afkomstig uit de natuur, maar is toch in de Schrift opgenomen, omdat wij, mensen, vanwege de duisternis van ons verstand, die nooit zuiver uit de natuur zouden kunnen afleiden. Maar nu verspreidt de Schrift een licht op ons pad door de wereld en leert de Schrift ons hoe we op de juiste manier naar natuur en geschiedenis moeten kijken. Zij laat ons God opmerken waar we Hem anders niet zouden zien. Door haar verlicht aanschouwen wij Gods deugden, uitgespreid in alle werken van zijn handen.

De schepping, die de Schrift ons leert, bewijst ons al Gods openbaring in de natuur. Want de schepping zelf is een daad van openbaring, begin en oorsprong van alle volgende openbaring. Als de wereld eeuwig alleen of eeuwig naast God bestaan had, zou ze geen openbaring van God kunnen zijn. In het laatste geval zou ze voor God eeuwig een belemmering zijn geweest om zich door haar te openbaren. Maar wie met de Schrift overeind houdt dat de wereld geschapen is, belijdt daarmee tegelijk dat God zich in heel de wereld openbaart. Want elk werk legt getuigenis af van zijn maker en nog sterker naarmate het in meer eigenlijke zin een product van zijn maker genoemd kan worden.

Omdat de wereld in absolute zin Gods werk is en van het begin af en altijd door niet alleen aan God te danken heeft *hoe* ze is, maar ook *dat* ze is, komt in elk scheinzel iets uit van Gods deugden en volmaaktheden. Zodra aan de andere kant Gods openbaring in de natuur ontkennt en bijvoorbeeld tot het gemoed of gevoel van de mens beperkt wordt, ligt het gevaar op de loer dat we de schepping door God ont-

kennen, de natuur door een andere macht laten beheersen dan die er in het menselijk gemoed heerst en om zo openlijk of in bedekte vorm opnieuw het veelgodendom in te voeren. De Schrift leert de schepping en handhaaft daarmee tegelijk ook Gods openbaring en daarin tegelijk weer de eenheid van God en de eenheid van de wereld.

Verder onderwijst de Schrift ons dat de wereld niet maar in het begin door God tot stand is gebracht, maar voortdurend, van ogenblik tot ogenblik, door diezelfde God in stand gehouden en geregeerd wordt. Hij is niet alleen oneindig verheven boven de wereld. Met zijn almachtige en alomtegenwoordige kracht woont Hij ook in al zijn schepselen. Hij is niet ver bij ieder van ons vandaan, want in Hem leven we, bewegen we ons en zijn we. **Hand. 17:27-28** De openbaring die uit de wereld naar ons toe komt, is dus niet alleen een herinnering aan een werk van God in lang vervlogen dagen. Het is ook een getuigenis van wat God nu in deze tijden is en wil en doet. Als we onze ogen omhoog heffen, zien we niet alleen wie al deze dingen geschapen heeft en hun leger voltallig tevoorschijn heeft gebracht. We aanschouwen ook dat Hij ze alle bij hun naam roept, vanwege zijn grote vermogen en vanwege zijn sterke kracht, en dat er niet één wordt gemist. **Jes. 40:26** De hemelen vertellen Gods eer en het uitspansel verkondigt het werk van zijn handen. **Ps. 19:2** Hij bedekt zich met het licht als met een kleed. Hij rekt de hemel uit als een gordijn. Hij maakte de zoldering van zijn hemelzalen op de wateren, Hij maakt van de wolken zijn wagen en wandelt op de vleugels van de wind. **Ps. 104:2-3** Hij bestemt de plaats voor bergen en dalen en bevochtigt ze uit zijn hemelzalen. **Ps. 104:8, 104:13** Hij verzadigt de aarde met de vrucht van zijn werken, laat het gras uitspruiten voor de beesten en het gewas ten dienste van de mensen en Hij laat het brood uit de aarde voortkomen en de wijn die het hart van mensen verblijdt. **Ps. 104:13-15** Hij zet de bergen vast door zijn kracht en stilt het bruisen van de zeeën. **Ps. 65:7-8** Waar de morgen gloort en de avond daalt, laat Hij het juichen. Hij ziet om naar het land en geeft het overvloed, Hij zegent zijn gewas en kroont het jaar van zijn goedheid. **Ps. 65:9 e.v.** Hij voedt de vogels in de lucht, Hij kleedt het gras op het veld met heerlijkheid, **Mat. 6:26-30** Hij laat zijn zon opgaan over slechten en goeden en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. **Mat. 5:45** Hij maakte de mens weinig minder dan de engelen, Hij kroonde hem met eer en heerlijkheid en laat hem heersen over al de werken van zijn handen. Heerlijk is zijn naam op heel de aarde! **Ps. 8**

En niet alleen in de natuur, maar ook in de geschiedenis voert God zijn raad uit en brengt Hij zijn werk tot stand. Uit één bloed heeft Hij het hele mensengeslacht gemaakt, om op de hele aardbodem te wonen. **Hand. 17:26** Hij vernietigt het eerste menselijk geslacht in de zondvloed en bewaart het tegelijk in het gezin van Noach. **Gen. 6-9** Hij verwacht bij de toren van Babel de spraak van de mensen en verstrooit hen over heel de aarde. **Gen. 11:7-8** En toen de Allerhoogste aan de volken het erfelijk bezit uitdeelde en Adams kinderen van elkaar scheidde, heeft Hij de hun toege-

meten tijden van tevoren bepaald en de grenzen van hun woongebied en hun grondgebied vastgesteld in overeenstemming met het aantal van de kinderen van Israël. **Deut. 32:8, Hand. 17:26** Hij koos het volk van Israël uit als drager van zijn bijzondere openbaring en liet de heidenen hun eigen gang gaan. **Hand. 14:16** Toch heeft Hij ze niet uit het oog verloren en hen niet aan hun lot overgelaten. Integendeel, Hij liet zich niet onbetuigd door goed te doen vanuit de hemel: Hij gaf ons regen en vruchtbare tijden en verzadigde ons hart met voedsel en vreugde. **Hand. 14:17** In de heidenen werd openbaar wat van God kenbaar is, want God heeft het hun geopenbaard, **Rom. 1:19** opdat zij de Heer zouden zoeken, of zij Hem misschien mochten tasten en vinden. **Hand. 17:27**

Door deze algemene openbaring heeft God de volken bewaard en heengeleid naar de bedeling van de volheid van de tijden, waarin het Hem behaagt alles op-nieuw bijeen te brengen in Christus, zowel wat in de hemel is als wat op de aarde is. **Ef. 1:10** Uit alle stammen en talen en volken en naties brengt Hij zijn gemeente bij-een **Rom. 11:25, Ef. 2:14 e.v., Op. 7:9** en Hij bereidt het einde van wereld voor, waarin de volken die zalig worden, zullen wandelen in het licht van de Godsstad en alle koningen en volken van de aarde al hun heerlijkheid en eer daarin zullen samen-brengen. **Op. 21:24, 21:26**

3.5

Zes Godsbewijzen

In de theologie heeft men geprobeerd al deze getuigenissen die natuur en geschiedenis afleggen van Gods bestaan en wezen te rangschikken en in enkele groepen te verdelen. Zo is men uiteindelijk gaan spreken over een zestal bewijzen voor het bestaan van God.

In de eerste plaats draagt de wereld, hoe groot en machtig ze ook is, toch in alles het getuigenis in zich dat ze bestaat in de vormen van ruimte en tijd, dat ze een eindig, toevallig, afhankelijk karakter draagt. Daardoor wijst ze van zichzelf terug naar een eeuwig, noodzakelijk bestaand, onafhankelijk wezen dat de eerste oorzaak van alle dingen is (kosmologisch bewijs).

In de tweede plaats is er overal in de wereld, in haar wetten en ordeningen, in haar eenheid en harmonie, in de organisatie van al haar schepselen een doel te bespeuren. Dat drijft de spot met elke verklaring vanuit toeval en brengt ons tot de erkenning van een alwijs en almachtig wezen dat met een oneindig verstand dat doel heeft vastgesteld en door zijn almachtige en alomtegenwoordige kracht nastreeft en bereikt (teleologisch bewijs).

In de derde plaats bevat het bewustzijn bij alle mensen het besef van een hoogste wezen waarboven niets hogers gedacht kan worden en waarvan tegelijk allen

denken dat het noodzakelijk moet bestaan. Als er niet zo'n wezen bestond, zou de hoogste, volmaaktste en meest noodzakelijke gedachte een illusie zijn en zou de mens het vertrouwen op het getuigenis van zijn bewustzijn verliezen (ontologisch bewijs).

Daar sluit het vierde bewijs zich meteen bij aan: de mens is niet alleen een redelijk, maar ook een moreel wezen. Hij voelt zich in zijn geweten gebonden aan een wet die hoog boven hem staat en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van hem eist. En die wet wijst terug op een heilige en rechtvaardige wetgever, die kan redden en verloren kan laten gaan (moreel bewijs).

Bij deze vier bewijzen komen nog twee andere bewijzen die ontleend zijn aan de overeenstemming van de volken en aan de geschiedenis van de mensheid. Het is een opmerkelijk verschijnsel dat er geen volken bestaan zonder godsdienst. Sommigen hebben wel het tegendeel beweerd, maar zijn door de historische onderzoeken hoe langer hoe meer in het ongelijk gesteld. Atheïstische stammen of volken zijn er niet. Dit verschijnsel is van grote betekenis. Want de absolute algemeenheid toont aan dat het ook niet anders kan en dwingt ons dus een van deze twee conclusies aan te nemen: óf de hele mensheid leidt op dit punt aan een dwaze inbeelding, óf de kennis en dienst van God, die in verbasterde vormen bij alle volken voorkomt, is gebaseerd op het feit dat Hij bestaat.

Op dezelfde manier toont de geschiedenis van de mensheid, als we die bezien in het licht van de Schrift, een plan en een gang die terugwijst naar de regering van alle dingen door een hoogste wezen. Weliswaar stuiten we bij het bezien van het leven van de enkeling zowel als dat van de volken op allerlei bezwaren en moeilijkheden. Maar des te opmerkelijker is het dat ieder die de geschiedenis beoefent, bewust of onbewust uitgaat van de veronderstelling dat de geschiedenis geleid wordt door een gedachte en plan en dat het zijn bedoeling is om deze gedachte te ontdekken. Geschiedenis en geschiedbeschouwing zijn gebaseerd op het geloof in Gods voorzienigheid.

Al deze zogenaamde bewijzen hebben niet de kracht om de mens te dwingen tot het geloof. Trouwens, er zijn in de wetenschap weinig bewijzen die daartoe in staat zijn. In de formele wetenschappen, wiskunde en logica, mag dit het geval wezen. Maar zodra we in aanraking komen met concrete verschijnselen in de natuur en nog meer in de geschiedenis, kunnen er meestal allerlei bedenkingen ingebracht worden tegen de daarop gebouwde redeneringen en conclusies. In godsdienst en moraal, in recht en schoonheidsleer hangt er nog veel meer af van de gesteldheid van de mens, of hij zich wel of niet gewonnen zal geven. De dwaas kan, tegen alle getuigenissen in, blijven zeggen in zijn hart: 'Er is geen God.' **Ps. 14:1** En de heidenen hebben God niet verheerlijkt of gedankt, hoewel ze Hem kennen. **Rom. 1:21** De bovengenoemde bewijzen voor het bestaan van God richten zich niet tot de mens als louter verstandelijk wezen. Nee, ze richten zich tot hem als redelijk en moreel

wezen. Ze doen geen beroep alleen op zijn ontledend en redenerend verstand, maar ze wenden zich ook tot zijn hart en gemoed, tot zijn rede en geweten. En dan hebben ze waarde, versterken ze het geloof en bevestigen ze de band tussen Gods openbaring *buiten* en zijn openbaring *in* de mens.

3.6

Algemene openbaring in de mens

Immers, Gods openbaring die uit natuur en geschiedenis naar de mens toe komt, zou bij hem tot niets in staat zijn, als er niet in de mens zelf iets was dat daaraan beantwoordde. De mens zou niet van de schoonheid in natuur en kunst kunnen genieten, als hij niet zelf een schoonheidsgevoel in zijn boezem droeg. De morele wet zou geen weerklank bij hem vinden, als hij niet zelf de stem van het geweten in zijn binnenste vernam. De gedachten die God door zijn woord in de wereld belichaamd heeft, zouden onbegrijpelijk voor hem zijn, als hij niet zelf een denkend wezen was. En zo zou ook Gods openbaring in al de werken van zijn handen voor de mens totaal onverstaanbaar zijn, als God niet een onuitroeibaar besef van zijn bestaan en wezen in de ziel van de mens had ingeplant. Maar nu is het een onweerlegbaar feit dat God aan de uiterlijke openbaring in de natuur een innerlijke openbaring in de mens zelf heeft toegevoegd. De historische en psychologische onderzoeken van de godsdienst brengen telkens opnieuw aan het licht dat de godsdienst niet te verklaren is zonder zo'n ingeschapen besef. Altijd keren ze ten slotte terug tot de stelling die ze aanvankelijk vaak verwerpen, dat de mens van huis uit een godsdienstig wezen is.

De Schrift verheft dit boven alle twijfel. Nadat God alle dingen gemaakt had, schiep Hij de mens en Hij schiep hem op datzelfde ogenblik volgens zijn beeld en gelijkenis. **Gen. 1:26** De mens is Gods geslacht. **Hand. 17:28** Weliswaar is hij, net als de verloren zoon in de gelijkenis, het vaderlijk huis ontvlucht. Maar in zijn verste afdwaling blijft hij nog de herinnering bewaren aan zijn herkomst en bestemming. In zijn diepste val behoudt hij nog enkele kleine overblijfselen van het beeld van God, in overeenstemming waarmee hij geschapen werd. God openbaart zich *buiten* de mens, Hij openbaart zich ook *in* de mens. Hij laat zich niet onbetuigd aan zijn hart en geweten.

Deze openbaring van God in de mens is echter niet een tweede, geheel nieuwe openbaring die bij de eerste komt, geen zelfstandige bron van kennis naast en onafhankelijk van de eerste openbaring. Nee, deze openbaring is een vermogen, een vatbaarheid, een drang om God in zijn werken op te merken en zijn openbaring te verstaan. Ze is een besef van het goddelijke in ons, dat ons in staat stelt om het goddelijke buiten ons waar te nemen, zoals het oog ons in staat stelt om het licht

en de kleuren te zien en het oor ons geschikt maakt om de klanken te horen. Ze is, zoals Calvijn het noemde, een godsbesef of, zoals Paulus het omschreef, een vermogen om uit de schepselen de onzichtbare dingen van God, namelijk zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, denkend te doorzien. **Rom. 1:20**

Wanneer we dit ingeschapen godsbesef proberen te ontleden, blijkt het twee elementen te bevatten. In de eerste plaats ligt er een besef in van totale afhankelijkheid. Er is in ons een zelfbewustzijn dat voorafgaat aan alle verstand en wil, aan alle redenering en handeling en dat nauw is samengeweven met ons zelfzijn en daarmee als het ware samenvalt. Immers, vóór elk denken en willen zijn en bestaan we. Bestaan we op een *bepaalde* manier en hebben we er een daarmee onafscheidelijk verbonden *besef* van dat we bestaan en dat we *zó* bestaan. En de kern van dit zelfbesef, dat haast identiek is aan het besef van ons zelfzijn, is het besef van afhankelijkheid. In ons meest innerlijke wezen zijn we ons er onmiddellijk, vóór alle redenering, van bewust dat we schepsel, beperkt en afhankelijk zijn. Afhankelijk van alles om ons heen, van heel de geestelijke en materiële wereld. De mens is 'een afhanging van het heeal' en verder met alles in absolute zin afhankelijk van God, die het enige, eeuwige en echte wezen is.

Maar dit godsbesef bevat nog een tweede onderdeel. Als het niets anders was dan een besef van totale afhankelijkheid en dus het wezen van de macht waarvan de mens zich afhankelijk weet, volledig onbepaald liet, zou dat besef hem leiden tot machteloze opstand of tot stomme, passieve berusting. Maar het godsbesef sluit een bepaald besef in van het wezen waarvan de mens afhankelijk is. Het is een bewustzijn van een hogere, absolute macht. Niet van een blinde, redeloze, onweeglijke en onaandoenlijke macht, die gelijkstaat aan een noodlot. Nee, het is een bewustzijn van een hoogste macht die tegelijk volkomen rechtvaardig, wijs en goed is. Het is een besef van de 'eeuwige kracht', maar ook van de 'goddelijkheid', dat is van de absolute volmaaktheid van God. En daarom wordt de mens door dit besef van zijn afhankelijkheid niet tot moedeloosheid en wanhoop gebracht, maar spoort het hem juist aan tot godsdienst, tot een dienen en vereren van de Godheid. De afhankelijkheid waar de mens zich ten aanzien van het goddelijk wezen van bewust is, is van een heel bijzondere soort. Deze afhankelijkheid sluit vrijheid in en zet aan tot vrije handelingen. Het is de afhankelijkheid, niet van een slaaf, maar van een zoon, al is het dan een verloren zoon. Het 'godsbesef' is dus, volgens Calvijns omschrijving, tegelijk het 'zaad van de godsdienst'.